

DE IURIS PERITORUM MERITIS 10.

65

STUDIA IN HONOREM
ISTVÁN STIPTA

Szerkesztették:

Balogh Judit - Koncz Ibolya Katalin - Szabó István - Tóth J. Zoltán

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2017

Szerzők:

Balogh Elemér – Balogh Judit – Béli Gábor – Birher Nándor
Blazovich László – Bónis Péter – Domokos Andrea – Frey Dóra
Gazdag Ferenc – Homicskó Árpád Olivér – Homoki-Nagy Mária
Horváth Attila – Kengyel Miklós – Koncz Ibolya Katalin
Köbel Szilvia – Lehotay Veronika – Lévay Miklós – Máthé Gábor
Mezey Barna – Miskolczi Bodnár Péter – Nagy Péter – P. Szabó Béla
Petrasovszky Anna – Révész T. Mihály – Rixer Ádám
Rokolya Gábor – Ruszoly József – Szabadfalvi József – Szabó Imre
Szabó István – Szabó Miklós – Szuchy Róbert – Takács Tibor
Tóth J. Zoltán – Varga Norbert

Szerkesztették:

Balogh Judit - Koncz Ibolya Katalin - Szabó István - Tóth J. Zoltán

A szöveget gondozták:

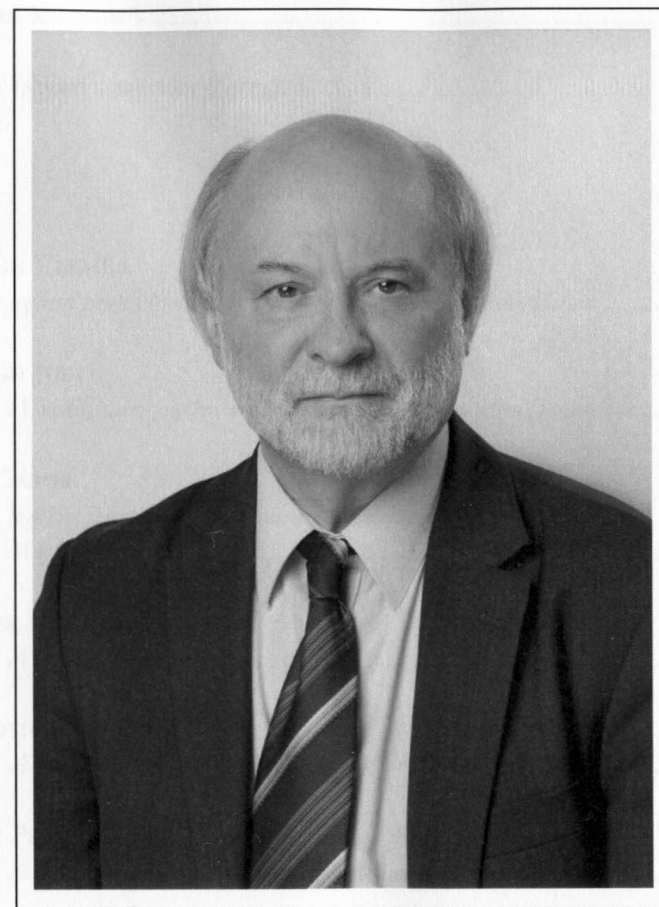
Nagy Péter - Ouk Varinic - Farkas Ágnes - Bek Gergő Krisztián

© Szerzők, 2017

ISSN 1789-0896

ISBN 978-963-9808-74-4

Kiadja: A Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kara
Felelős kiadó: Törő Csaba, dékán

TARTALOMJEGYZÉK

Dékáni köszöntő	11
Stípta István szakmai életrajza	13

TANULMÁNYOK

BALOGH ELEMÉR

<i>Jogászai professzionalitás a középkori egyházi bírászkodásban</i>	15
--	----

BALOGH JUDIT

<i>A kodifikáció fogalmi megközelítései az európai jogtudományban</i>	25
---	----

BÉLI GÁBOR

<i>Jogállás iránt indult perek és a jogállás megállapítása a középkori Magyarországon</i>	43
---	----

BIRHER NÁNDOR

<i>A jogász küldetése</i>	54
---------------------------------	----

BLAZOVICH LÁSZLÓ

<i>A Szász tükkör és a német jogkönyvek hatása Magyarországon</i>	68
---	----

BÓNIS PÉTER

<i>A magyar zálogjogi rendszer történeti elemei</i>	80
---	----

DOMOKOS ANDREA

<i>Egy pozitív tudomány a XIX. századi Magyarországon</i>	97
---	----

FREY DÓRA

<i>Öröklési jog és családstruktúra. A bidasi haranglopás kapcsán fellángoló egyke vita jog- és társadalomtörténeti aspektusai</i>	111
---	-----

GAZDAG FERENC	
<i>Integrációs mérleg tíz év után</i>	126
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
<i>A magyar szociális ellátórendszer kialakulásának és fejlődésének főbb állomásai napjainkig</i>	145
HOMOKI-NAGY MÁRIA	
<i>Magánjogi törvényeink hatálya a neoabszolútizmus korában</i>	160
HORVÁTH ATTILA	
<i>A választójog története Magyarországon a szovjet típusú szocializmus időszakában</i>	170
KENGYEL MIKLÓS	
<i>A magyar bírósági szervezet a két világháború között</i>	195
KONCZ IBOLYA KATALIN	
<i>A szabadalmi bíróság, mint különbíróság a polgári Magyarországon</i> ...	208
KÖBEL SZILVIA	
<i>Veliünk élő történelem – gondolatok „A rendszerváltás államszervezeti kompromisszumai” című tanulmánykötet kapcsán</i>	219
LEHOTAY VERONIKA	
<i>A rasszizmus és idegengyűlölet elleni küzdelem történeti alapjai és főbb eszközei Európában</i>	233
LÉVAY MIKLÓS	
<i>Szemelvények Vámbéry Rusztem munkásságából, észrevételek Vámbéry Rusztem munkásságáról</i>	243
MÁTHÉ GÁBOR	
<i>Az „igazságügyi átrendezés” – reorganizáció – epuráció a fúzió idején</i> ...	259

MEZEY BARNA	
<i>A fenyítő funkciótól a rabjogig (Adalékok a munka szerepváltozásaihoz a börtönügy fejlődésében)</i>	268
MISKOLCZI BODNÁR PÉTER	
<i>A bizomány szabályozásának fejlődése Magyarországon</i>	278
NAGY PÉTER	
<i>A tudományos jogszabálygyűjtemények történetéhez – Corpus statutorum Hungariae municipalium</i>	296
P. SZABÓ BÉLA	
<i>Egy új jogi hungaricum a 17. század végéről - Johann Wohlmuth, a későbbi soproni polgármester a kielii egyetem jogi karán</i>	305
PETRASOVSKY ANNA	
<i>Adalékok a nemzetfogalom alakulásához a 19. századi Magyarországon</i>	340
RÉVÉSZ T. MIHÁLY	
<i>A „füstbement” tervezet, s ami utána következett... (Az első magyar sajtótörvény kálváriája)</i>	351
RIXER ÁDÁM	
<i>A történeti alkotmány vívmányai. Utazás a múltba vagy út a jövőbe?</i> ..	365
ROKOLYA GÁBOR	
<i>A közjegyzői lapkiadás történeti vázlat</i>	376
RUSZOLY JÓZSEF	
<i>Arany János Megyaszón? Az 1865–1866. évi Zemplén vármegyei követválasztások történetéhez koszorús költőnk születésének dicentenáriumán</i>	386

SZABADFALVI JÓZSEF

„A természeti jog hasznáról” Adalékok Csatskó Imre jogbölcseleti munkásságához398

SZABÓ IMRE

A bizonyítási kötelezettség (érdek) és a bizonyítási teher elhatárolása ...409

SZABÓ ISTVÁN

Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl ..417

SZABÓ MIKLÓS

Narrativitás és történetiség429

SZUCHY RÓBERT

A magyar villamos-energia szabályozás kezdetei439

TAKÁCS TIBOR

A Code civil eredetisége451

TÓTH J. ZOLTÁN

A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés magyarországi szabályozása 1880–1979 között464

VARGA NORBERT

Adalékok a Kartelbizottság működéséhez a 20. században480

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

Stipta István professzor úr 65. születésnapja alkalmából barátai, tanítványai és kollégái adóznak tisztelettel és köszöntik az ünnepeltet ezzel a kötettel. Korábbi és jelenlegi kollégái közül egykori első doktorandusza – Szabó István professzor úr, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dékánja – és mostani egyetemi tanszékének vezetője – Tóth J. Zoltán tanár úr, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi tanszéke – kezdeményezték egy ünnepi kötet elkészítését, amelyhez nagyon gyorsan sok tisztelője közül számosan tudtak csatlakozni.

Hosszú szakmai életútjának eredményeként Stipta professzor úr a Károli mellett a miskolci, a szegedi, a debreceni egyetemek egykori, illetve ma is nagynevű és mértékadó oktatója a magyar és az egyetemes jogtörténet különböző rétegeinek, kérdésköreinek és korszakainak. Több évtizedes és széles körű munkásságát rengeteg szakmai cikk, tanulmány, könyvfejezet és kötet szemlélteti. Az ünnepelt folyamatosan ír, publikál és szerkeszt tudományos munkásságának kiterjedt intellektuális „vadászterületein” változatos témákról és szempontok szerint.

Ezúttal ugyan (érthető módon) nem írt ebbe a kötetbe, de az róla szól és miatta íródott, okát és indokát ő maga adta annak, hogy mások tollat (vagy inkább klaviatúrát) ragadjanak és tisztelegjenek példaadó teljesítménye és imponáló eredményei előtt, valamint köszönetet mondjanak a közös szakmai múltért és jelenért is.

Egyetemünkön folytatott oktatói és kutatói tevékenysége mellett büszkén tarthatjuk számon Professzor urat Karunk Doktori Iskolájának törzstagjai, témakiírói és oktatói között is. Tehetséggondozói figyelmének, támogatásának és szakmai iránymutatásának eredményeként már megjelentek a Károli saját hallgatóinak soraiból is azok, akik a későbbi sokadik évfordulókra írt kötetekben is biztosítják majd a Professzor úr hálás tanítványai közül kikerülő szerzők újabb generációját.

A Károli jogi karán kifejtett munkássága mellett Stipta professzor úr a Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Doktori Tanácsa külső tag-

nek megvalósulását a *municipalis levéltárak pusztulása, sőt részben az új államalakulásoknak e némán vádoló régi jogemlékekkel ellenséges romboló szelleme is lehetetlenné tette.*³⁴

A jogfejlődés ismerete szempontjából fontos tény, hogy a 16–18. századok élő jogáról biztos képet alkotni a *particularis* bírói joggyakorlat ismerete nélkül nem lehet. A *Corpus Statutorum* jelentősége a tudomány szempontjából alig felmérhető.³⁵ A felvilágosító összehasonlító jegyzetek, melyekkel a gyűjtők munkájukat kiegészítették, sokszor jogtörténeti esszékké álltak össze, és a gyűjtemény használói számára a közölt adalékok nagy tömegén túl értékes segítséget és iránymutatásokat nyújtanak.³⁶

*

Kolosváry Sándor és Óvári Kelemen által szerkesztett *Corpus statutorum Hungariae municipalium* a magyar jogtörténet-tudomány számára fontos forrás. Hajnik Imre az első kötet megjelenése előtt tanácsaival, mások recenzensként járultak hozzá ahhoz a különleges formához, mely a majdnem negyvenéves kutatói és szerkesztői munka eredményét még könnyebben fülhasználhatóvá tette. A jegyzetek és a fordítások hozzájárultak a tárgyalt korszak jogi latinságának jobb megértéséhez is.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a gyűjtemény – a szerkesztők által is megfogalmazva – koránt sem teljes, célja az volt, hogy az egy-egy korszakra jellemző helyhatóságok által szabályozott jogviszonyok minél szélesebb körben kerüljenek bemutatásra. A munka jelentőségét tovább növeli, hogy a gyűjtőmunkát követően a 20. század viharaiban számos forrás elveszett vagy elpusztult.

³⁴ KOLOSVÁRY B. (1931) 14.

³⁵ Uo.

³⁶ KOLOSVÁRY B. (1931) 15.

EGY ÚJ JOGI HUNGARICUM A 17. SZÁZAD VÉGÉRŐL - JOHANN WOHLMUTH, A KÉSŐBBI SOPRONI POLGÁRMESTER A KIELI EGYETEM JOGI KARÁN

Együtt kezdtük. Ő a tanítást, én a tanulást. Megéltem, ahogy segítő tanárrá, igényes konzulenssé és körültekintő vezetővé érett. Baráttá lett. Még ma is úgy tanít, hogy csak tanulhatok tőle.

Stipta Istvánt ünneplendő a magam részéről csak azt találok méltónak, hogy egy újdonságot kínáljak fel Neki. Nem nagy új ez, egy apróság, amelyben azonban benne van az az öröm, a szolid felfedezés és feltárás öröme, amit – sokakkal együtt – bizony Tőle leshettünk el, tanulhattunk meg. Egy *hungaricum*.

I. Wohlmuth peregrinációja és későbbi életpályája

Johannes Wohlmuth junior¹ 1670. október 22-én született Ruszton. Apja,

¹ Az életével kapcsolatos adatokat legteljesebben és legújabbban a naplójához írott bevezető tanulmány ismerteti: D. SZAKÁCS Anita: Johann Wohlmuth életútja és karriere. In: H. NÉMETH István – D. SZAKÁCS Anita: *Johann Wohlmuth soproni polgármester naplója - Das Tagebuch von Johann Wohlmuth Ödenburger Bürgermeister, 1717-1737*. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2014. 59-72. Vö. HÁZI Jenő, *Soproni polgárcsaládok (1535-1848)*, I., Budapest, 1982. nr. 11.753. Tanulmányaival kapcsolatban töredékatokat közöl: NÉMETH Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680-1782-ig. *Soproni Szemle* 1955/1-2. 99-117. Uő.: *A soproni evangélikus líceum történetének egy százada 1681-1781*. Sopron, Soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium és Szakképző Iskola és Kollégium, 2007. SZÁLA Erzsébet: A soproni evangélikus értelmiség a 17. század végén. Adalékok a 18. század eleji soproni peregrinációhoz a diákalbumok tükrében. In: Uő.: *Sopron tudomány- és*

Johannes senior, a magyarországi zenetörténet jelentős alakja, ekkoriban ott volt az evangélikus iskola rektora. Anyja Agnes, Kleinrath ruszti városi tanácsos lánya volt. 1674-ben felekezeti okokból a család Regensburgba volt kénytelen kitelepülni, ahol az apa zenei magánórákból tartotta el övéit. Wohlmuth anyja valószínűleg itt halt meg, míg apa és fia 1686-ban visszatért Magyarországra, és Sopronban telepedett le. Itt az ifjú Johannes az evangélikus líceumot látogatta, és annak befejeztével – a kor helyi polgári szokásainak megfelelően – külföldi tanulmányokra indult. Ezen alkalommal egy peregrinációs album vezetésébe kezdett, amelybe tanárai és Sopron vezető férfijai írtak dicséző és biztató sorokat. Az album alapján hozzávetőleg rekonstruálható Wohlmuth peregrinációs útvonala, de ezen rekonstrukciós kísérletek eddig nem nyújtottak teljes képet.²

Az eddig feltételezettek és a legújabb peregrinációs kutatások alapján így rekonstruálhatjuk Wohlmuth külföldi tanulmányaira vonatkozó adatainkat: az 1688. májusában még otthon tartózkodó ifjú, már az 1688-as tanév nyári szemeszterében beiratkozott a lipcsei egyetemre,³ és ott szép eredményeket ért el, mint naplójának egy későbbi bejegyzése ezt feltételezni engedi.⁴ Lipcséből rövid látogatást tett Wittenbergben is 1690 májusában, majd néhány hét múlva a kiel egyetemen immatrikulált.⁵ Lipcséhez hasonlóan itt is csaknem két évet töltött elsősorban jogi tanulmányokkal. Utolsó ismert beiratkozása Wittenbergben történt 1692 májusában.⁶ Sem lipcsei, sem wittenbergi tanulmányairól nem ismerünk részleteket, és – mivel peregrinációs albumának ismertetői sem utalnak

technikatörténetéből. Sopron, Soproni Egyetem, 1997. 26-32.

² NÉMETH Sámuel 2007. 234-235. SZÁLA ERZSÉBET 1997. 28-29. D. SZAKÁCS Anita 2014. 60.

³ SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526-1700.* Budapest, 2011. 2032.

⁴ FERENCZI Ilona: *Starck Virginal Book (1689) Compiled by Johann Wohlmuth – Johann Wohlmuth: Miserere (1696)* (Musicalia Deanubiana 22.), Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 2008. 28.

⁵ 1690.06.23. SZÖGI László 2011. nr. 1315.

⁶ 1692.05.24. SZÖGI László 2011. nr. 5007. „*Rustensis Hungarus*”. Vö. ASZTALOS Miklós: A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora, 1601–1812. In: *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XIV.* Budapest, 1930. 144.

rá, s magam még nem tanulmányozhattam a dokumentumot –, nem lehetett megállapítani, meddig tartott Wohlmuth külföldi tanulmányútja, s nem tudjuk, mikor tért vissza szülőföldre. Az bizonyos, hogy 1699 januárjában *juris utriusque candidatus*-ként megjelölve vállalta a Ziegler család egyik fiúgyermekének keresztapaságát.⁷ Vagyis ekkoriban egyértelműen fontosnak tartotta a jogi tanulmányaira való utalást.

Utóbbi adatot nem említve új életrajza 1701-ben veszi fel újra Wohlmuth nyomait, amikor – a soproni tanácsülési jegyzőkönyvek szerint – három alkalommal is jogi képviselőként lépett fel a tanács előtt. Ilyen jellegű keresettsége a következő években tovább nőtt, s elsősorban magánjogi ügyekben látta el ügyfelei képviseletét (végrendeleti ügyek, adóssági és vagyoni perek),⁸ vagyis ügyvédként (*Gerichtsadvoocat*) tevékenykedett.

A soproni polgárjogot 1712. december 9-én kapta meg, 1714-ben – választás útján – életre szólóan a belső tanács tagja lett.⁹ Már belső tanácsba választásának évében – és később is – több „hivatalos utat” tett a város küldöttként különböző ügyek elintézése érdekében.

1718-ban az evangélikus egyház kurátorává nevezték ki, illetve megbízták a Lackner-féle tanulmányi alap kezelésével. 1720-21-ben árvaszéki ülnök volt, részben ezzel párhuzamosan a kamarási hivatalt is ő vitte mintegy két évig. 1724 áprilisa és júliusa között a betegeskedő polgármestert (Johann Georg Poch) helyettesítette, majd annak halála után a tanács őt kérte fel a polgármesteri hivatal ellátására (1725. György napig), s annak ellenére, hogy hivatali ideje alatt ő is betegeskedett, a következő évben nagy fölényrel őt választották meg polgármesternek. Hivatali éve leteltével *Rathssenior*ként Harka község felügyeletét bízták rá, amit több éven át ellátott. 1728-ban sikertelenül pályázott a polgármesteri tisztségre, de 1730-ban a város második tisztviselője lett azzal, hogy egy évre városbíróvá választották, mely tevékenységével kapcsolatban csak

⁷ PAYR Sándor: *Gárdonyi apja és a Ziegler család Sopronban és Nemeskén.* Újabb adatok Nemeskér történetéhez és Gárdonyi életéhez. Sopron 1934. Szakács szerint az evangélikus anyakönyvekben először 1701-ben jelent meg keresztszülőként. A elkövetkező négy évtizedben 29 családdal kerül komaságba, több tucat (52) gyermeket tartva a keresztvíz alá. Vö. SZAKÁCS, 60-63.

⁸ D. SZAKÁCS Anita 2014. 60.

⁹ Hivatali pályafutására vö. D. SZAKÁCS Anita 2014. 64-72.

néhány büntetőügyről maradt fenn közvetett információ. A kialakulóban lévő gyakorlat alapján (de talán munkáját is értékelve) a következő évre ismét őt választották meg a tisztségre.¹⁰ Munkája elismerése mellett pozíciójának megerősödését is jelzi, hogy 1732-ben ismét polgármester lett, s a jelentős pénzügyi nehézségekkel küzdő város élére a következő évben ismét őt választották meg. Ennek meg is lett az eredménye, mert – az adatok szerint – javult a város liquiditása. A városi elit tagjai közötti erőviszonyok változását jelzi azonban, hogy a következő években sikertelenül pályázott mind a városbírói, mind a polgármesteri tisztségre.

Johannes Wohlmuth kétszer házasodott.¹¹ Házasságaiból két fia (Johann Ehrenreich,¹² Johann Leopold¹³) született, akik mindketten a jogi pályára léptek, előbbi Lipcsében, a második Jénában hallgatott – minden valószínűség szerint – jogot.¹⁴ Házasságaik révén a család a városi elit tagjaival fűzte szorosabbra kapcsolatait, s ezt mutatja Wohlmuth lányának az Artner család egy tagjához való férjhez menetele is.

Johann Wohlmuth 1741. március 10-én halt meg, 71. életében.

II. A kielii egyetem jogi kara

Mivel tanulmányai kapcsán – eddigi tudomásunk szerint – Kielben hagyta az egyetlen nyomot maga után, érdekes lehet megismerkedni azzal a környezettel, amelyben a Wohlmuth nevéhez köthető *disputatio* született.

¹⁰ Az 1728-1740 között rekonstruálható szokások szerint ekkoriban két éves rotációban a polgármester és városbíró valamelyikét paritásos alapon az evangélikusok vagy a katolikusok adták, míg a belső tanácsnak hat-hat tagja volt mindkét felekezetből. Vö. D. SZAKÁCS Anita 2014. 72.

¹¹ Magánéletére és kapcsolati hálójára vö. D. SZAKÁCS Anita 2014. 60-64.

¹² Johann Ehrenreich ügyvéd 1740-ben nyerte el a polgárjogot. A külső tanács tagja volt 1763-ban bekövetkezett halálakor. Vö. HÁZI. nr. 11.754.

¹³ Johann Leopold ügyvéd, 1716-ban született. 1743-ban szerezte meg a polgárjogot, de már 1750-ben meghalt. Vö. HÁZI. nr. 11.757.

¹⁴ D. SZAKÁCS Anita 2014. 61. Johann Leopold – a matrikula alapján – 1737. május 11-én iratkozott be Jénában. Vö. TAR, nr. 1927. Az idősebb fiú, Johann Ehrenreich lipcsei egyetemi tanulmányait 1723-as dátummal Német Sámuel említi, forrásai megadása nélkül. Vö. NÉMETH Sámuel 2007. 223.

1. A jogi kar szervezete

A 17. században Észak-Németországban alapított protestáns egyetemek sorában a schleswig-holsteini Kiel városának egyeteme volt az utolsó. A jogi kar vonatkozásában ennek az volt az eredménye, hogy a jogi kar több tekintetben is független lehetett a korabeli jogi oktatási tradícióktól.

Annak ellenére így volt ez, hogy az egyetem négy karra megalkotott szervezete még a középkori hagyományokból táplálkozott, s ezt tükrözték valamennyi karon a megvalósuló szervezési elvek és oktatási munkamódszerek is.¹⁵ A jogi kar megszervezése során a helmstedti és a jénai jogi karok biztosítottak bizonyos mintákat.¹⁶

A jogi kar szervezése során öt rendes professzor (*ordinarius*) alkalmazásával számoltak. Ezzel a kielii kar kiemelkedett a kisebb észak-német egyetemek közül, és személyi állománya tekintetében hozzávetőleg azon szinten állt, mint a heidelbergi, jénai, freiburgi és marburgi jogi karok.¹⁷ Az öt tanár között a tananyag megosztásánál – a korabeli német gyakorlatnak megfelelően – a *Corpus Juris Civilis* könyveinek tagolását vették figyelembe. A legtekintélyesebb professzor (*professor primarius*)¹⁸ Kielben a *Pandekták* tanára volt, míg a rangsorban következő a *Codex* előadója volt. Nem a jusztiniánuszi könyvek beosztásához kapcsolódott a megoldás, hogy a természetjog és a nemzetközi jog számára is külön tanszéket szántak. A negyedik professzornak a tervek szerint a *Novellae*, míg az ötödiknek az *Institutiones* oktatása jutott.¹⁹ Ebből a szerkezetből látható, hogy azt a korabeli protestáns egyetemeken is még szokásos gyakorlatot, hogy az egyházjog (*jus canonicum*) számára külön tanszéket

¹⁵ DÖHRING, Erich: *Geschichte der juristischen Fakultät 1665-1965* (Geschichte der Christian-Albrechts-Universität Kiel 1665-1965 Band 3, Teil 1). Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1965. 11.

¹⁶ DÖHRING, Erich 1965. 12. PIOTROWSKI, Swantje: Vom Wandel der Fakultätenhierarchie und der Entwicklung des Lehrkörpers. In: AUGE, Oliver (Hrsg.): *Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. 350 Jahre Wirken in Stadt, Land und Welt*. Kiel, Hamburg, Wachholtz Verlag, 2015. 479.

¹⁷ DÖHRING, Erich 1965. 27.

¹⁸ Más német jogi karokon a *Codex*-tanszék volt a legtekintélyesebb. Vö. DÖHRING, Erich 1965. 27.

¹⁹ DÖHRING, Erich 1965. 27. PIOTROWSKI, Swantje 2015. 479.

tartottak fenn, a kieli jogi kar alapításánál nem követték, de ugyanakkor a máshol már megjelenő közjogi ismeretek (*jus publicum*) oktatását sem bízták külön professzorra. Mint alább látjuk majd, ez nem jelenti, hogy a két jogág ne került volna oktatásra valamelyik *ordinarius* által.²⁰

Az *ordinarii* létszáma már kezdetektől nem mutatott állandóságot, az esetleg kieső tanárok helyét esetenként csak évek múlva sikerült betölteni. Míg 1674-ben például négy *ordinarius* és két *extraordinarius* oktatott, 1684-től a rendes tanárok száma általában három volt, akik mellé rendkívüli tanárokat sikerült alkalomadtán évekre alkalmazni. A tanárok összlétszáma a 17. század utolsó évtizedeiben sosem érte el az eredeti ötöt, így Wohlmuth tanulmányai alatt sem.²¹

A tanárokat – mint a legtöbb korabeli egyetemen – természetesen a fejedelem (az általunk vizsgált időszakban Christian Albrecht von Schleswig-Holstein-Gottorf) nevezte ki, és kormányzata határozta meg, melyik tanszéket kell betöltenie a kinevezettnek. Kielben ezen túl az uralkodó nem szólt bele sem az oktatási kérdésekbe, sem a kari *Spruchkollegium* szakértői tevékenységébe.²² Sőt a 17. századra az is kiolvasható a forrásokból, hogy a kieli gyakorlat szerint az új professzorok kinevezésére az uralkodói akarat és a kar tagjainak álláspontja közötti kompromisszumként került sor. A professzorok ehhez a beleszólási jogukhoz erőteljesen ragaszkodtak.²³ Ennek egyik eszköze volt, hogy a kívülről jövő jelölttől egy *disputatio pro locon* való részvételt vártak el acélból, hogy megismerjék őt.²⁴

A néhány *ordinarius*ból álló tanári testület erős pozícióit az is mutatja, hogy a kieli jogi karon a legfontosabb döntéseket nem a doktorok kollégiuma (vagyis – mint általában más jogi karokon – a karon doktori

²⁰ DÖHRING, Erich 1965. 28. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 252.

²¹ PIOTROWSKI, Swantje 2015. 479.

²² DÖHRING, Erich 1965. 15.

²³ Ezt mutatja egy levél, amelyet a kar tanárai éppen abban az időszakban fogalmaztak meg ezen igényüket, midőn Stryk kinevezése volt napirenden (1691. január 17.): „daß bey Abgang eines Professoris und also sich begebener würrcklicher Vacanz ehe und bevor ein anderer bestellt, die übrigen derselben Facultät Professores darüber vernommen [werden] und ihr unterthänigstes videtur einschicken müssen.” Idézi DÖHRING, Erich 1965. 25.

²⁴ DÖHRING, Erich 1965. 24.

fokozatot szerzett és az egyetem vonzáskörzetében tevékenykedő fokozatos jogászok), hanem a rendes tanárok tanácsa hozta. Ez a testület önállóan alkotott szabályzatokat, és egyedi ügyekben is döntött. Minden oktatási és szakértői tevékenység az *ordinarius*ok kezében volt. A szükségszerűen alkalmazott rendkívüli tanárokat kizárva ők vizsgáztattak és osztották fel a vizsgadíjakat, és szintén anyagi megfontolásokból a szakvélemények készítésébe is csak kivételesen vonták be az *extraordinarius*okat. Ez a megoldás bizonyos arisztokratikus jelleget adott a jogi karnak, és meglehetősen megnehezítette új oktatók bejutását a tanárok szűkebb körébe. Az új oktatók kizárására irányuló törekvések csak a '80-as években, éppen az általunk vizsgált időszakban – elsősorban létszám gondok miatt – lazultak.²⁵

A fejedelem és kormányzata tehát meglehetősen nagy szabadságot biztosított a jogi kar professzorainak, s a 17. század folyamán általában csak a professzorok közötti békesség fenntartása és a különösen hanyagnak bizonyuló tanárok megregulázása érdekében avatkozott be. A kormányzat különösen utóbbi kérdésben, az előadási kötelezettség elmulasztásának megakadályozása, illetve a professzorok utazásainak visszaszorítása tekintetében fejtett ki aktivitást.²⁶

²⁵ Így Wohlmuth két *extraordinarius* tanára esetében már ez a tendencia jelentkezik. Musäus 1682-es rendkívüli tanári alkalmazásánál – bár a filozófia karon kapott helyet – a fejedelem ki is fejezte, hogy a lépésre „bey itziger weniger Anzahl der Professorum in Facultate juridica” van szükség, s 1688-ban a jogi karon lett rendkívüli tanár. Ugyanez a kényszer állt Elias Augustus Stryk rendkívüli tanári kinevezése mögött 1689-ben. Vö. DÖHRING, Erich 1965. 13-14. Még inkább háttérbe szorította az *ordinarius*ok kirekesztő törekvéseit – igaz csak az oktatás terén – az 1701-es reform egyik intézkedése, amely szerint valamennyi jogi doktor számára lehetővé vált, hogy foglalkozásokat tartson a jogi karon, s ehhez nem volt szükség egy újabb *disputatióra*, vagy külön habilitációs-vizgára. Ezen törekvések mögött a nyilvános *disputatiók* számának növelése, valamint a professzorok intenzívebb irodalmi tevékenységre ösztönzése állt a kar hírnevének növelése érdekében. DÖHRING, Erich 1965. 15.

²⁶ RATJEN, H. 1870. 86. DÖHRING, Erich 1965. 17-18.

2. Oktatási formák

2.1. Előadások

A professzorok által kínált oktatásnak²⁷ alapvetően két formája volt: az tanári előadások és a tanár és diák együttműködését feltételező *disputatiók*.²⁸ Egyes esetekben – mint alább jelezzük – a két oktatási módszer egymásba folyhatott, s az előadás keretében vitatkozási-gyakorlatok is helyet kaphattak.

Az előírások különböztettek nyilvános- és ún. magán előadás között, de Kielben mindkét fajta előadás tartása kötelező volt a professzorok számára. A nyilvános előadásokért kapta a professzor a javadalmazását, s hetente legalább négy órában kellett a tanárnak előadnia.²⁹ Ezen intézkedés hátterében a kormányzat azon szándéka állt, hogy a hallgatók minden olyan ismeretet ingyen és nyilvánosan szerezhessenek meg, ami a képzésükhöz szükséges volt. A nyilvános előadásokat a kar nyilvános előadótermében hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken tartották, a szerda és a szombat egyéb foglalkozások számára volt fenntartva.

A tanárok számára kötelező magánelőadásokért (*lectio privata*) a részvevő hallgatók külön díjat fizettek, de ezek a foglalkozások is megjelentek a féléves előadásjegyzékben (*catalogus lectionum*).³⁰

Az ilyen értelmű magánelőadások azokból a hallgatói kezdeményezésekből indultak ki, melyek már a 16. században megjelentek a német jogi karokon. Az adott tananyag intenzívebb elsajátítása érdekében a hallgatók összeállhattak, és *collegiumot* képezhettek. Ezek keretében az

²⁷ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 162-169.

²⁸ COING, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Uő.: *Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500-1800). Das Zeitalter des gemeinen Rechts. III/1. Wissenschaft.* München, C.H. Beck, 1977. 47-48.

²⁹ Ha egy, a filozófia karon alkalmazott rendes tanár rendkívüli tanári megbízást kapott egy magasabb karon, akkor ott két órát kellett előadjon, ha ott is rendes tanári megbízást kapott, akkor ott is négy órát kellett előadnia. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 164.

³⁰ Ezekben eleinte csak a rendes tanárok előadásai kerültek meghirdetésre, a rendkívülieké csak ritkán. A század vége felé azonban az *extraordinariusok* által tartott foglalkozások is felvételre kerültek.

egyetem hivatalos épületén kívül és külön díjat fizetve a tanárnak, jóval személyesebb kapcsolatban dolgozhattak együtt vele, s a részletkérdések alaposabb tárgyalásába is belebocsátkozhattak.³¹ Az idők folyamán az ilyen jellegű foglalkozások szervesültek a rendes oktatási üzembe és csak „finanszírozásukban” őrizték meg magánjellegüket. Kielben ezek a foglalkozások kezdettől fontos szerepet kaptak az oktatásban, s nemcsak a hallgatók önszerveződése révén, hanem a professzorok kezdeményezésére is megrendezésre kerülhettek. 1668 után a professzoroknak kötelezően előírták a magánkollégiumok tartását, egyúttal korlátozták a meghirdetők körét a rendes és rendkívüli tanárookra.³²

Ezek az órák – különösen az *Institutiones* tárgyalásához kapcsolódva – teret adhattak nagyobb ívű áttekintő feldolgozásoknak (*collegia lectoria*).³³ De a foglalkozások nem csak előadás-jellegűek lehettek, hanem lehetőség volt arra is, hogy keretükben a hallgatók próba-vizsgákat tegyenek (*collegia examinatória*),³⁴ vagy felkészülhessenek a nyilvános vitatkozásokra (*collegia disputatoria*). Ezen jellegükénél fogva nevezték ezt az oktatási formát gyakorlatoknak is, melyek azonban nem csak előadásjegyzékben meghirdetett *collegium privatum*ként szolgálták a hallgatók felkészülését, hanem kis létszámú magánórákként (*collegium privatissimum*) is. Kielben a kezdetektől léteztek ezek a pusztán előadás-hallgatáson túllépő lehetőségek.

A *collegia examinatória* célja az volt, hogy egyfajta, a tanár és diák közötti – kérdés-felelet formába öntött – beszélgetés során mélyítsék el a tananyagot. Mivel az ilyen foglalkozások jóval többet igényeltek a hallgatóktól, mint a pusztán hallgatás, csak lassan lettek népszerűek az ilyen órák, és elsősorban a magánórák (*privatissimum*) keretében éltek a lehetőséggel a törekvő diákok.³⁵

³¹ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 266, 270.

³² Rajtuk kívül csak a *habilitatiót* megszerzők kaptak jogot a magánkollégiumok tartására, de ilyen a jogi karon a 17. században nem fordult elő. Szemben más egyetemekkel, Kielben idősebb hallgatók nem tarthattak legálisan magánfoglalkozásokat. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 170-179

³³ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 270.

³⁴ Uo. 271.

³⁵ DÖHRING, Erich 1965. 87-88.

2.2. Vitatkozások

A vitatkozásokat a középpontba állító módszer – mint részben már jeleztük – különböző hatókörű rendezvények (*publica, privata, privatissima*) körében ölthetett testet.

Először is különbséget kell tenni az ünnepélyes – a kieli jogi karon viszonylag gyakori – nyilvános *disputatiók*, és az olyan *disputatio*-kísérletek között, melyek az előadásokhoz kapcsolódtak, vagy gyakorló jelleggel képezték tárgyát egy-egy magánfoglalkozásnak.³⁶

Az előadásokhoz kötődő *disputatiók* olyan gyakorlások voltak, melyeket különösebb idő és erőbefektetés nélkül, ismétlődően meg lehetett rendezni. Ezen foglalkozások során általában a tanár a saját maga által előadott anyagból formált téziseket, melyeket meg kellett védeni, illetve ellenérvekkel meg lehetett ingatni. Az ilyen foglalkozások fő terhe a *respondensen*, a válaszolón nyugodott, hiszen neki kellett az *opponensek* és a közönség minden támadására késznek lennie, és ezért meglehetősen nehéz volt a szerepre jelentkezőket találni, míg *opponens*ként sokkal szívesebben léptek fel a diákok. Éppen ezért az ilyen jellegű gyakorlatot kínáló előadók azzal előzték meg a hallgatók ódzkodását, hogy előre, egész szemeszterre kerestek egy vállalkozó szellemű *respondent*-t, és annak létét az előadás-rendben meg is hirdették.³⁷

Kielben már kezdetektől különösen támogatták az ilyen, előadások keretében, vagy közvetlenül ahhoz párhuzamos kollégium keretében kapcsolódó vitatkozásokat, melyek keretében az előadáson hallottak újabb feldolgozást nyerhettek. Többször tudósítanak arról a források, hogy általában egy hét előadási anyaga képezte az ilyen vitatkozások tárgyát.³⁸ Persze nem minden előadáshoz járultak ilyen jellegű nyilvános foglalkozások, mert sokszor hiányoztak a vállalkozó kedvű *respondensek*.

Az is előfordult, hogy bizonyos anyagrészeket előadás helyett, csak *disputatiók* keretében dolgoztak fel a tanárok. Ebben az esetben – akárcsak más német jogi karokon is – előfordult, hogy a tanár egy másik híres vagy

³⁶ COING, Helmut 1977. 48-49.

³⁷ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 269-70. DÖHRING, Erich 1965. 88.

³⁸ DÖHRING, Erich 1965. 88. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 269.

tekintélyes jogtanár korábbi *disputatio*-sorozatát vette elő, és tette saját diákjai felkészítésének alapjává.³⁹ Tulajdonképpen azzal számolhatunk, hogy minden hallgató kénytelen-kelletlen részt vett vitatkozásokon, amelyek nem voltak hátrányára senkinek a későbbi szakmai pályafutásán.⁴⁰

2.3. Nyilvános vitatkozások

A vitatkozások teljesen már szintjét képezték az ún. nyilvános vitatkozások (*disputationes publicae*), amelyek 17. század végi kieli gyakorlatáról nincsenek biztos információink. Viszont az 1701-ben kiadott fejedelmi rendeletből következtethetünk az azt megelőző gyakorlatra: valószínű, hogy a szerdai napok reggelét (és adott esetben más alkalmi napok korai óráit) nyilvános *disputatiók*kal töltötték az egyetem polgárai. A rendelet szerint hetente váltakozva a teológiai, a jogi, az orvosi és a filozófiai kar professzorai egymás közötti rangsorrendben (előbb a *primariusok*, majd a rangban következők) elnököltek a szerdai vitatkozásokon.⁴¹ Nem ismert, hogy Wohlmuth idején, a rendkívüli tanároknak (így Stryknek) is volt-e ilyen kötelezettsége, az 1701. évi rendelet ezt azonban valószínűleg a korábbi gyakorlatra tekintettel írhatta elő. A három-négy jogtanár szempontjából ez azt jelentette, hogy évente két-három ilyen vitaszövegről kellett gondoskodniuk vagy úgy, hogy maguk írták és kerestek hozzá megfelelő *respondent*-t, vagy segítették hallgatójukat egy elfogadható színvonalú dolgozat elkészítésében. Természetesen a vita elnöki tisztét is ők viselték ezen alkalmakkor.⁴² Az ilyen ünnepélyes vitára bocsátott *disputatiók*kat állami költségen nyomatták ki.

³⁹ Erre utalnak a kieli *Catalogus lectionum*ban Wohlmuth idejében megjelenő hirdetések: „*exercitium disputatorium ad Schnobelium*” – Martini professzor 1690-91 között három szemeszterben; „*exercitationes Justinianianae Brunemanni*” – Stryk professzor ugyanúgy három szemeszteren át. Vö. *Catalogus lectionum in Academia Christiano-Albertina, quae Kilonii est...*, Kiloni, Literis Joachimi Reumanni, Acad Typogr., Anno [1690-1692].

⁴⁰ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 270.

⁴¹ RATJEN, H. 1870. 88.

⁴² [RATJEN, H.] 1859 40-41. Ennek a turnusnak megfelelő számú *disputatiót* egyik kérdéses jogtanártól sem tart számon a tudománytörténet. Stryktől például 1690 és 1697 között mindösszesen 10 vitatkozás maradt fenn.

Természetesen valószínűsíthetjük, hogy azon hallgatók, akik a nyilvános *disputatiók*on *respondens*ként felléptek, zárt körben, magánkollégiumok keretében már alaposan begyakorolhatták feladataikat.⁴³

A korabeli oktatásmenet kapcsán még megemlítendő, hogy a 17. század végén a kieli karon (más német jogi karokhoz hasonlóan) a magánkollégiumok mindkét típusán való részvétel szokássá vált, és önmagától értetődő volt, s így ezek idővel jelentős konkurenciát jelentettek a nyilvános előadások számára. A később említendő jogászprofesszor, Reyher arról panaszkodott például, hogy a magánkollégiumok miatt előadásai hallgatósága jelentősen megcsappant (közel 20-ról egy-két hallgatóra olvadt). Ugyanakkor ez a tendencia Kielben mégsem jelenthette a nyilvános előadások elsorvadását, mivel a kormányzat fontosnak tartotta, hogy a hallgatók a vizsgáikhoz szükséges ismereteket nyilvánosan foglalkozásokon és ingyen szerezhessék meg. Ezen törekvések állandóságát mutatja, hogy az 1701-es reformok is a nyilvános előadásokat állították a jobbító intézkedések középpontjába.⁴⁴

3. Tananyag

Amennyiben azt kérdezzük, milyen ismereteket szerezhettek Wohlmuth azon két év alatt, amelyet a kieli jogi karon töltött, egyéb közvetlen forrás hiányában, azt vizsgálhatjuk meg, hogy általában mit oktatottak akkoriban az intézményben.

Az elsajátítható és elsajátítandó tananyag utáni vizsgálódásunk előtt fel kell hívnunk a figyelmet néhány fontos körülményre. Az első ezek közül az a tény, hogy a kieli jogászprofesszorok a 17. században teljes mértékű oktatási szabadságot élveztek.⁴⁵ Tekintet nélkül arra, hogy speciális kinevezésük melyik „tanszékre” szólt, magánelőadásokat bármely jogterületről tarthattak, s mivel – mint említettük – az öt tanári állást

⁴³ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 270.

⁴⁴ Uo. 187-8.

⁴⁵ Egy 1707-ben kiadott szabályzat a korabeli évtizedek gyakorlatát tükrözte: „... *einem jeden Doctenti eine freye und arbitraire Untersuchung aller und jeder Wahrheiten, sie seyn alt oder neu, ungekräncket gelassen werden.*” DÖRING, Erich 1965. 21.

csak kivételesen sikerült, vagy akarták betölteni, a különböző nyilvános előadások esetében is előfordult, hogy a különböző „tantárgyak” előadása egy kézben egyesült.⁴⁶

Fontos azt is látnunk, hogy kormány nem szólt bele módszertani kérdésekbe. Sem a hagyományos értelmező előadást, sem a kiválasztott anyag szisztematikus tárgyalását nem preferálták központilag, s nem szóltak bele abba sem, hogy a tanárok szabadon adják-e elő tanaikat, vagy diktálják a szükséges ismereteket. A tanárok azt is szabadon választották meg, hogy ha egyáltalán ezt a módszert követték, melyik korabeli szerző művei alapján adnak elő.⁴⁷

A kormányzat és az uralkodó azonban jelentős hangsúlyt fektetett arra, hogy az egyes tananyagrészek meghatározott időn belüli előadassanak, s ez az igény állandó visszatérő kérdést jelentett az egyetem és a jogi kar működésének alkalmankénti felülvizsgálata során.⁴⁸

A forrásokból kitűnik, hogy a jogi kar professzorainak nem kellett a kinevezésükben szereplő és a „tanszék” megjelölését is adó jogforrás kizárólagos ismertetésére korlátozniuk oktatási tevékenységüket. Igazából csak Reyher professzorról mondható el, hogy évről évre meghirdette azokat az előadásokat, amelyek oktatására elsődlegesen kinevezték. A többieknél is megfigyelhető volt persze bizonyos kötődés az adott könyvhöz, de voltak, akik teljesen figyelmen kívül hagyták ezen kereteket. Martini és Stryk például, akik egymást követően a *Novellae* oktatására kaptak megbízást, sohasem hirdettek ahhoz kapcsolódó foglalkozást. A *Codex* és a *Novellae* éveken át nem szerepeltek az előadásjegyzékben, *Pandekta-* és *Institutiones*-előadásokat azonban szinte valamennyi *ordinarius* tartott, mind nyilvánosan, mind *privatim*. Ebből arra következtethetünk, hogy a professzorok szabadságában állt bármely jogterület előadása, akár nyilvánosan, akár magán-keretek között is.⁴⁹

Ami az oktatott ismeretköröket illeti, akárcsak a többi korabeli német jogi karon a 17. század utolsó évtizedéig Kielben is, a jogi tudást a jusztiniánuszi római jog különböző forrásai oktatásának keretében

⁴⁶ DÖHRING, Erich 1965. 34.

⁴⁷ Uo. 19-20.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 260.

képzelték csak átadhatónak.⁵⁰ Nemcsak magánjogi, hanem büntető-, büntető-eljárásjogi, közjogi és hűbérjogi ismeretek inkorporálódtak a római jogi „tantárgyak” anyagába, sőt az egyházjogot is a római jogi előadások keretében hallgathattak a diákok.⁵¹ A későbbi önálló tantárgyak a római jog oktatott tananyagából nőttek ki, amely önállósodás utóbb intenzívebb foglalkozást tett lehetővé az adott jogterülettel. Ebben a tekintetben a kieli fejlődés hasonlított a többi német jogi karon lezajlott folyamatokhoz.⁵²

A kieli római jogi előadások már nem sokkal az alapítás után az Intitúciókra és *Pandektákra* koncentráltak. A Novellákat külön csak 1669-ig adták elő. A *Codex* előadások jelentősége is hamarosan háttérbe szorult, csak 1671-ig jelent meg az előadásjegyzékekben, majd Reyher *Codex*-tanszékre történt kinevezésével, 1692 és 1712 között szerepelt a jogkönyv ismét a tanrendben.⁵³

A kormányzat azt írta elő, hogy az Intitúciókat egy szemeszter, a *Pandektákat* és a *Codexet* pedig egy év alatt adják elő a tanárok. Ez természetesen még akkor sem lett volna lehetséges, ha a tanárok erre törekedtek volna. A források szerint a 17. század utolsó évtizedeiben jóval hosszabb időre volt szüksége a professzoroknak.⁵⁴

Az *Institutiones* előadásának alapvetően bevezető szerepe volt, de sokszor a felsőbb évfolyamok számára is kínálták, igaz jelentősen kibővítve az anyagot, s így jogtörténeti és helyi jogi ismeretek is szerepet kaphattak a foglalkozásokon. (Különösen a magánelőadások keretében tartott *Institutiones*-foglalkozásoknál figyelhető meg, hogy a tanár elszakadt

⁵⁰ Uo. 256-7.

⁵¹ Az egyes jogterületek nem önálló tárgyként, de adott esetben önálló előadások keretében való oktatására vö. részletesen DÖHRING, Erich 1965. 73-86. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 267-268. és 272-281.

⁵² DÖHRING, Erich 1965. 61-62. COING, Helmut 1973. 37-47.

⁵³ DÖHRING, Erich 1965. 63.

⁵⁴ Az *Institutiones* csak magánfoglalkozások keretében fejezték be egy félév alatt, a nyilvános előadások több szemeszteren keresztül tartottak. Előfordult, hogy a *Pandekták* előadására Martini professzornak 9, illetve 11 szemeszterre volt szüksége, s még ekkor sem ért a végére. (Így volt ez Wohlmuth idején is). Reyher a *Codexet* valamivel rövidebb időintervallumban adta elő. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 261.

a római jog szabályainak ismertetésétől és általános bevezetőt tartott valamennyi jogterülethez annak keretében.⁵⁵)

Sokszor ugyanarról az anyagról párhuzamos foglalkozásokat kínáltak a különböző tanárok, gyakran nem csak magánkollégiumok (*examinando*, *disputando*), hanem a nyilvános előadások (*legendo*, *disputando*) keretében is.⁵⁶

Az is többször előfordult a 17. század utolsó évtizedeiben, hogy ugyanabban a szemeszterben különböző tanárok adták elő a *Pandektákat*, sőt ugyanazon tanár is kínált egymással párhuzamosan különböző típusú *Pandekta*-foglalkozásokat. Ez abból adódott, hogy az új hallgatókat nem akarták várakoztatni az előadásorozat újra kezdéséig, illetve az anyagot ugyanaz a tanár nyilvános (ingyenes) előadásokon és szűkebb körnek kínált (térítéses) magánelőadásokon is feldolgozhatta.

Szólhatott ugyanaz az anyag kezdőknek és haladóknak is, akik el kívánták mélyíteni ismereteiket. A haladóknak szóló foglalkozásokon azonban már a helyi jog, vagy esetleg az egyházjog anyagával bővített ismeretek is elsajátíthatók lehettek.⁵⁷

Kezdetben a kieli professzorok is – a régebbi gyakorlatnak megfelelő – értelmező, exegetikus előadások keretében, a jusztiniánuszi jogkönyvek fejezeteinek sorrendjében adták elő a tananyagot.⁵⁸ Az oktatás célja – a középkorból áthagyományozott felfogás szerint – az volt, hogy a jusztiniánuszi könyvekben egyszer és mindenkorra lefektetett igazságot közvetítsék, a szövegek megértését és elsajátítását megkönnyítsék.

Ugyanakkor viszonylag korán megjelentek Kielben olyan törekvések is, melyek keretében a tanárok a joganyag szisztematikus tárgyalására törekedve, a tradicionális törvény-rendszertől elszakadva közelítették meg előadásaik tárgyát, pl. a *Corpus Juris Civilis* különböző részeiben megtalálható elveket párhuzamosan adták elő. Az új megközelítés nem csak jobb áttekintést adhatott az elsajátítandó ismeretekről, hanem – korabeli

⁵⁵ Ilyen kiegészítő megjelölésekkel a tanrendben: „*iurisprudentia universalis*”, „*Epitome iuris*”. Vö. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 265.

⁵⁶ Uo. 271.

⁵⁷ DÖHRING, Erich 1965. 64.

⁵⁸ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 252. Az előadások módszertani fejlődésére vö. COING, Helmut 1973. 37-40. és 49-50.

hívei szerint – a tanulmányi időt is jelentős mértékben lerövidíthette. Ezt a modern kontinentális jogi gondolkodásnak megfelelő módszert, amely a joganyagot szakmai szempontok alapján rendezte, a „régí iskola” hívei azonban túlságosan önkényeskedőnek és a joganyag meghamisításának tekintették. A két módszer konkurenciája tekintetében Kielben éppen a 17-18. század fordulójának két évtizede tekinthető fordulópontnak, korszakhatárnak.⁵⁹

A régi gyakorlattal való szakítást jelentette a 17. század végén az is, hogy Kielben – akárcsak más karokon – egyre inkább gyakorlattá vált, hogy a tanárok nem a jusztiniánuszi források szövege, hanem nevesebb jogi szerzők kompendiumai alapján tartották előadásait.⁶⁰

Ez különösen a '70-es évektől vált gyakorivá, s ekkortól a tanárok ezen szerzők műveit magyarázták előadásaikon, ahol tehát az eredeti források lassan háttérbe szorultak. Ez a módszer megszabadította a tanárt a szövegek nyelvi tartalmának tisztázási kötelezettségétől, és a diktálás időt rabló terhétől is, ami a kieli karon is előfordult azért egyes professzoroknál a 17. század végén is.⁶¹ Ekkortól azonban az előadás jóval szabadabbá lett, s a diktálás csak ott tartotta magát ideig-óráig, ahol az előadás alapjául szolgáló tankönyvek elérhetetlenek, vagy túl drágák voltak a hallgatók számára, vagy az ismereteket még nem foglalták össze kompendiumban.

⁵⁹ DÖHRING, Erich 1965. 65. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 262-3.

⁶⁰ Az *Institutiones* a „*kleine Struv*”, vagy Hoppe tankönyve alapján adták elő, míg a Pandekták oktatásában Lauterbach illetve Struve említett munkája, a közjog tekintetében pedig Rhetius műve szolgált általában az előadások alapjául és a hallgatóknak tankönyvül. STRUVE, Georg Adam: *Jurisprudentia romano-germanica forensis, olim in Academia Jenensi praelecta & explanata, nunc revisa & aucta. cum speciali sacrae caes. majest. privilegio: Adjectus est index rerum & verborum*, Lenae, 1670. HOPPE, Joachim: *Examen institutionum imperialium*, Francofurti, 1684. LAUTERBACH, Wolfgang Adam: *Compendium Juris brevissimis verbis Sed amplissimò sensu & allegationibus, universam fere materiam Juris exhibens*, Tubingae, Francofurti, 1679. RHETIUS, Johann Friedrich: *Institutiones juris publici Germanici Romani ex ipsis recessibus & legibus ejus reipublicae fundamentalibus adornatae*, Francofurti ad Viadrum, 1683. Vö. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 262-3.

⁶¹ DÖHRING, Erich 1965. 67.

Ez a *methodus* lehetővé tette azt is, hogy a tanár jobban koncentrálhasson azokra az ismeretekre, amit a korabeli joggyakorlat követelt meg.⁶²

Természetesen a kompendiumok alapján való előadásnak megvoltak a veszélyei és előnyei is. Előbbi körébe az tartozott, hogy elkényelmesíthette a tanárokat. Előny lehetett viszont az, hogy a tanár a legfrissebb irodalom alapján oktathatott, illetve kritikusan viszonyulhatott előadásaiban az adott szerző felfogásához. Az is előfordult, hogy a hallgatók kérték a tanárt, hogy az eddigi helyett más szerző alapján adjon elő.⁶³

Mindenesetre kiemelendő, hogy a 17. század végén tevékenykedő kieli professzorok körében is megfigyelhető volt már a törekvés, hogy a római jog anyagából arra koncentráljanak, ami a korabeli joggyakorlat (*jurisprudentia forensis*) számára hasznosítható volt.⁶⁴

A római jogi források tárgyalására felfűzött ismeretek mellett egyetlen olyan tudáskör volt, amelynek fontosságát az alapítók kezdettől külön „tanszék” létrehozásával emeltek ki, azonban ennek a tárgynak, a *jus naturae et gentium*-nak 1668 és 1682 között nem volt tanára. S ha 14 éves szünet után lett is, – személyes okokból – csak a filozófiai karon kreáltak ezen ismereteknek egy rendkívüli tanári állást. A később még említendő Musäus professzor pragmatikus felfogásában a természetjog olyan alapelveket kínált a jogalkalmazók számára, amelyek közvetlenül hozzájárulhattak egyes jogviták eldöntéséhez. Nemcsak nemzetközi jogi, hanem magán- és büntetőjogi problémák megoldását is természetjogi érvelés segítségével kísérelte meg előadásaiban és gyakorlatain. Kielben ezzel meglehetősen korán⁶⁵ megjelent a *jus naturaenak* egy olyan jelentősége, ami a mindennapok jogéletének befolyásolásában kulminálhatott.⁶⁶

⁶² RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 262, 264.

⁶³ Ilyen történet éppen 1690-ben, mikor Musäus professzort arra kérték a hallgatók, hogy a természet- és nemzetközi jogot ne Grotius alapján, hanem Pufendorf *De officio hominis et civis* című műve után adja elő. DÖHRING, Erich 1965. 69. *Catalogus lectionum* [1690].

⁶⁴ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 261-263. és 269. DÖHRING, Erich 1965. 66.

⁶⁵ COING, Helmut 1973. 46.

⁶⁶ DÖHRING, Erich 1965. 73-74. Rodenberg, Carl – PAULS, Volquart 1955. 278-79. Vö. még Helmut Coing: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Uő.: *Handbuch der Quellen und Literatur neueren*

Fenti pozitívan értékelendő sajátosságok ellenére a jogi karon viszonylag hamar szükségessé vált egy korlátozott tantárgyi reform. 1692-ben a *jus publicumot* kikülönítették a római jogból, amely lépést több német jogi kar is megtett korábban. Az új ismeretkör nevesítésével – ebből a szempontból – Kiel is az élenjáró jogi karok közé volt sorolható.⁶⁷

Ugyanakkor egyértelmű, hogy ez (az egyébként is Wohlmuth távozásával egy időben lezajlott) „reform” nem tette szükségtelemmé az egyes „tanszakok” – létszám gondok miatti – kényszerű összeolvasztását egy-egy tanár kezében. Ezen gondok megoldása a 18. század első évtizedeire maradt.

4. Egy kis jogi kar

Megjegyzendő, hogy a kieli egyetem a 17. század végén nem tartozott a nagy hallgatói létszámot fogadó intézmények közé. 1700-ig a téli szemeszterekben átlag 23, a nyári félévekben 43 hallgató iratkozott be a kieli egyetemre, de mivel nem ismertek a kilépési létszámok nem lehet meghatározni, hogy adott időben mennyien tanultak az egyetemen, vagy az egyes karokon.⁶⁸ Mindenesetre a jogi kari előadásokon ebben az időben a hallgató létszámok – annak ellenére, hogy már nem volt elvárt, hogy egy, a felsőbb karokra beiratkozó hallgató előtanulmányokat

europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500-1800). Das Zeitalter des gemeinen Rechts. III/1. Wissenschaft. München, C.H. Beck, 1977. 14.

⁶⁷ Martini professzor már 1689-ben kérte az uralkodót, hogy – javadalmazása megemlése mellett – a *professio juris publicit* rá bízva, de ebből akkor még nem lett semmi. 1692-ben a *jus publicum* előadását (összekapcsolva a Novellákkal, amely azonban a korabeli tényleges tanmenetben már minden jelentőségét elvesztette) Elias Augustus Strykre bízták, aki azt 1697-ig el is látta, s a közjogi professzúra a későbbiekben is fennmaradt. DÖHRING, Erich 1965. 33. PIOTROWSKI, Swantje 2015. 479.

⁶⁸ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 119. A látogatottságra többek mellett vö. VOLBEHR, Friedrich: Zur Geschichte der Frequenz der Christian-Albrechts-Universität von 1665-1876. In: Uő. (Hrsg.): *Beiträge zur Geschichte der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel*. Kiel, Universitätsbuchhandlung, 1876, 23-64. EULENBURG, Franz: *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*. Leipzig, Teubner, 1904. 90.

végezzen a filozófiai fakultáson⁶⁹ – nem lehettek magasak, maximálisan egy-két tucatra futhattak fel. A magánkollégiumoknál általában 10 fő alatt maradt a létszám.⁷⁰

III. Wohlmuth Kielben

1. Az egyetem jogi karának professzorai, az általuk oktatott tárgyak Wohlmuth idejében

1690 júniusa és 1692 májusa között, midőn Wohlmuth a kieli egyetemen tartózkodott, a jogi karon négy tanár oktatott: két idősebb *ordinarius* jogászprofesszor, akik azonban – mutatva az egyetem szűk kereteit – egyúttal a filozófiai fakultáson is rendes tanári kinevezéssel bírtak, valamint két fiatalabb rendkívüli tanár, akik közül az egyik ekkor már a bölcsészkar *ordinarius*a volt, míg a másik kizárólag a bölcsészkaron volt alkalmazásban, de ugyanakkor csak jogi előadásokat tartott.

Mint azt jeleztük, az a tény, hogy melyik tanár, melyik jogi „tanszékre” kapott kinevezést, az oktatási tevékenységükben nem volt meghatározó. Mégis a *Pandekták* oktatójaként jelölhetjük meg Nikolaus Martini⁷¹

⁶⁹ COING, Helmut 1973. 68-69.

⁷⁰ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 167.

⁷¹ Martini, Nikolaus (1632-1713) - Mecklenburgból származván Helmstedtben, Jénában tanult és Rostockban szerzett *licenciatus juris* fokozatot 1658-ban, majd hároméves strassburgi tanárkodás után, 1666-ban Kielben lett *doctor juris*. Ugyanebben az évben, mint az egyetem egyik alapító tanára a filozófiai fakultáson a politika professzora lett, mely katedráját 1704-ig megtartotta. Ezzel párhuzamosan 1671-től a jogi kar *ordinarius* professzora is volt. 1712-ig oktatta a Novellákat, az Institúciókat és a *Pandektákat*. 1688-tól *pandektistaként* a jogi kar *primarius*a volt. 1674, 1678, 1682, 1688, 1692, 1698, 1704 nyári szemeszterekben az egyetem prorektora volt (a rektori cím ekkoriban a fejedelmet illette.) 1702-ben a prokancellári tiszteletet töltötte be. 1704-ben visszalépett a politika-katedrától, 1712-ben jogi kari professzorságából is felmentették. Vö. [RATJEN, H.]: Die Professoren der juristischen Fakultät in Kiel mit allgemeinen historischen Bemerkungen über die Kieler Universität. In: *Chronik der Universität zu Kiel*, Kiel, von Mohr, 1857. 18-22. VOLBEHR, Friedrich – WEYL, Richard – BÜLCK, Rudolf – NEWIGER, Hans-Joachim: *Professoren und Dozenten der*

professzort, aki – a korabeli *catalogus lectionum*⁷² tanúsága szerint – a kérdéses két évben nyilvános előadásai keretében a *Digesta* második felét elemezte (D. 26-48), míg magánelőadásaiiban mind közjogi, mind hűbérjogi kérdéseket érintett, de egy szemeszterben elementáris jogi ismereteket is kínált. Gyakorló vitatkozásai tárgyául pedig Joachim Schnobel⁷³ korábbi rostocki professzor *Digestához* készült *disputatio* gyűjteményét vette alapul.

A másik jogász *ordinarius*, a matematikusként is hírnevet szerző Samuel Reyher⁷⁴ névleg az *Institutiones* tanára volt, aki ekkoriban Struve munkáját kompendiumként véve magánjogi nyilvános előadásokat tartott, míg *privatim* az *Institutiones* alapján jogtörténeti témákat kínált hallgatóinak. Ekkoriban kevésbé volt szorgalmas a vitatkozások terén, és azt is Struve alapján ajánlotta fel diákjainak.

Christian-Albrechts-Universität zu Kiel 1665-1954. Kiel, Ferdinand Hirt, 1956. 4. 27. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 253.

⁷² A Wohlmuth ott tartózkodása miatt érdekes szemeszterek meghirdetéseire vö. *Catalogus* [1690-1692].

⁷³ KRAUSE, Karl Ernst Hermann: Schnobel, Joachim. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 32. Leipzig, Duncker & Humblot, 1891. 179–180.

⁷⁴ Reyher, Samuel (1635-1714) - Lipcsében tanult matematikát és jogtudományt, 1655-ben *baccalaureus*, majd 1656-ban *magister* a lipcsei egyetemen, majd 1661-től magántanár ugyanott, 1662-től a coburgi hercegi család nevelője. Leidenben szerzett *doctor juris* címet 1665-ben. Ebben az évben a matematika rendes tanára lett a kielii egyetemen, majd ehhez 1673-ban egy rendkívüli professzori állás járult a jogi karon, 1683-tól az *Institutiones*, majd 1692-től a *Codex* rendes tanára. 1686-tól gothai herceg tanácsosa. 1671, 1679, 1684, 1690, 1694, 1700, 1706, 1710 és 1712 nyári szemesztereiben (az első két alkalommal a filozófia kar képviselőként, majd jogásként) az egyetem prorektori címét töltötte be. 1712-ben felmentették előadási kötelezettségei alól, de ennek ellenére mindkét karon tovább tevékenykedett. Vö. [RATJEN, H.]: Die Professoren der juristischen Fakultät in Kiel [3]. In: *Chronik der Universität zu Kiel*, Kiel, von Mohr, 1859. 4-9. VOLBEHR, Friedrich – WEYL, Richard 1956. 27. KRAUSE, Karl Ernst Hermann: Reyher, Samuel. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*, 28. Leipzig, Duncker & Humblot, 1889. 354–358. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 255. Univerzális tudású tanárszemélyiség volt, aki a természettudományi tárgyak oktatása mellett teljes értékű oktató- és pótolhatatlan szakértői munkát végzett a jogi karon is. DÖHRING, Erich 1965. 31.

A harmincas éveik közepén járó Simon Heinrich Musäus,⁷⁵ ekkoriban a jogi kar *extraordinarius*aként – mint már említettük – a természet- és nemzetközi jog tanára volt, nyilvános- és magánelőadásain előbbi Puffendorf művei, utóbbi Grotius alapján adta elő. Magánfoglalkozásain az adott években – a tanrend szerint – „szabad témaválasztást („*suam operam offert*”) tett lehetővé hallgatói számára.

A legfiatalabb jogászprofesszor, az ekkor még a filozófiai kar állományába tartozó Elias Augustus Stryk vonatkozó években végzett oktató munkájáról – mivel Wohlmuth bizonyíthatóan vele volt a legintenzívebb munkakapcsolatban – az alábbiakban részletesebben szólnunk.

2. Wohlmuth jogi tanulmányai

Lipcsei és wittenbergi tanulmányairól ez idő tájt a beiratkozások tényein és időpontjain kívül tehát semmi közelebbit nem tudunk.

Az egyetlen – jelenleg - kézzel fogható nyoma Johann Wohlmuth kielii jogi tanulmányainak az a *disputatio*, melyet Stryk professzor elnöklete alatt

⁷⁵ Musäus, Simon Heinrich (1655-1711) - Rintelnből származott, 1680-ban szerezte meg a jogi *licenciatur*st, 1684-ben a doktori címet Gießenben. Christian Albrecht herceg már 1682 augusztusában a *jus naturale et gentium* rendkívüli tanárának szerződtette a filozófiai karra, de emellett jogot is oktatott („*licenz publice und privatim collegia in jure zu dociren*”). Kinevezése azért szölt az artista fakultásra, mert a jogászprofesszorok nem akartak osztozni a kari bevételeken. 1688 októberében a jogi kar rendkívüli tanára és *assessor*a lett. Utóbb mindkét karon rendes tanári kinevezést kapott, 1689-ben a filozófiai, 1692-ben a jogi karon, ahol az *Institutiones* katedróját kapta meg, s ezzel kikerült a bölcsészkar állományából, de tárgyat a természet- és nemzetközi jogot hozta magával. Ötször töltötte be az egyetem prorektori tisztét: az 1687/88. tanév téli és 1691, 1696, 1702, 1708 nyári szemesztereiben. Vö. [RATJEN, H.] 1859. 34-38. VOLBEHR, Friedrich – WEYL, Richard 27. STINTZING, Roderich – LANDSBERG, Ernst: *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft Abt. 3, Halbband 1, München*, Leipzig, Oldenbourg Verlag, 1898. 35. WEGENER, Wilhelm: Simon Heinrich Musaeus von Steineck. Ein fast vergessener Vertreter des natur- und Völkerrechts (1655-1711). In: ACHTERBERG, Norbert (Hrsg.): *Öffentliches Recht und Politik. Festschrift für Hans Ulrich Scupin zum 70. Geburtstag*. Berlin, Duncker-Humblot, 1973. 421-440. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 255-256.

nyilvánosan védett meg 1691. május 27-én – vagyis kieli beiratkozása után szűk egy évvel –, egy vasárnapon, a jogi kar nagy auditóriumában. Ezen túl csak feltételezésekre vagyunk utalva. Ezek közül az egyik, hogy mivel Wohlmuth *Stammbuch*-jába Stryk mellett a jogi kar akkori *ordinarius* professzorai, Nicolaus Martini és Samuel Reyher is emléksorokat írtak,⁷⁶ feltételezhető, hogy az ifjú soproni az ő – előbbieken számba vett – foglalkozásaikat is látogatta.

3. A praeses

3.1. Életrajz

Elias Augustus Stryk,⁷⁷ a később nagy hírnevet szerzett jogászprofesszor, Samuel Stryk⁷⁸ unokaöccse volt. A brandenburgi Wolfeshagenben született, egy az Elba-parti Lenzenből származó családba, 1665-ben. Apja, Christian Stryk előbb különböző zászlók alatt katonáskodott, majd brandenburgi adószedő lett Lenzenben 1677 körül. 1663-ban vette el Elias anyját, Catharina Elisabeth Ledenfrostot, aki nyolc gyermeket szült és fiatalon, utolsó gyermeke szülésébe halt bele 1674-ben. Az apának bérleményei voltak Wolfeshagenben.

Elieas August tanulmányairól nem sokat közöl az irodalom. Már nagyon fiatalon látogathatta az oderafrankfurti jogi kart, mivel 1681-ben, vagy még korábban Johann Christoph Becmann professzor elnöklétével disputált „*De effectis pacis.*” 1682-ben legalább két másik vitatkozáson

⁷⁶ D. SZAKÁCS Anita 2014. 60.

⁷⁷ Életrajzi adataira vö. LANDSBERG, Ernst: Stryk, Elias August. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 36. Leipzig, Duncker & Humblot, 1893. 698. REGEN, Tilman: Stryk, Samuel. In: *Neue Deutsche Biographie* 25. Berlin, Duncker & Humblot, 2013. 606–607. *Ahnenforschung in Preussen & Lippe: Stryk* = http://www.arendi.de/_portrait/stryk.htm#c3 (2017.01.05.)

⁷⁸ HOF, Hagen: Samuel Stryk (1640.1710). In: KLEINHEYER, Gerd - SCHRÖDER, Jan (Hrsg.): *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. Heidelberg, C.F: Müller, 1996.404–408. LUIG, K[laus]: Stryk, Samuel (1640-1710). In: STOLLEIS, Michael (Hrsg.): *Juristen: Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München, C.H. Beck, 20012, 607-608.

volt *respondens: De patria potestate & nuptiis, De Joco.*⁷⁹

Elias 1687-ben nagybátyja elnöklete alatt promoveált az oderafrankfurti egyetemen egy, a fellebbezésekről szóló munkával.⁸⁰ Ezután brandenburgi választói kamarai ügyvéd lett, s ekkor még *juris utriusque licenciatus*nak címezte magát. 1688-ban már jogot oktató rendkívüli professzorrá nevezték ki a kieli egyetemre. Először a filozófiai fakultás állományában tevékenykedett, ami azt jelentette, hogy eleinte nem részesült a jogi kar bevételeiből.⁸¹ A *doctor juris* fokozatot vagy 1689, vagy a következő év első felében szerezhette meg. Csaknem ötéves várokozás és rendkívüli tanári tevékenység után nevezték ki a közjog és a Novellák rendes professzorává, mely tisztelet 1693 és 1697 között töltötte vbe.⁸²

Professzori pályafutásának azonban meglehetősen korán vége szakadt,⁸³ hiszen nem tudván ellenállni annak a csábításnak, hogy egy

⁷⁹ NOACK, Lothar – SPLETT, Jürgen: *Bio-Bibliographien. Brandenburgische Gelehrte der Frühen Neuzeit: Mark Brandenburg 1640–1713*, Berlin, Akademie Verlag, 2001. 45. A neve a következő *disputatio* gyűjteményben tűnt fel: *Johannis Brunnemanni, Icti Religiosi, Augusti ac Potentissimi Electoris Brandenburgici Consilarii ac Facultatis Juridicae in Alma Viadrina Ordinarii, Senioris, & Antecessoris Tractatus De Pace Politica, Ante XLIV. Annos institutis sub Praesidio Eius XII. Disputationibus comprehensus Nunc vero Totidem Disputationibus publice repetitus* a Joh. Christophoro BECMANO D. & Polit. ac Histor. Prof. P. Ord. Francofurti ad Oderam... 1681. - VD17 1:009318E

⁸⁰ *Dissertatio Inauguralis De Communione Appellationis occasione leg. ult. Cod. de appellati ...* In Illustri Viadrina, Praeside Dn. Samuele STRYKIO, JCTO ... Patruo Suo Devenerando, In Auditorium Jctorum Ad Diem XII. Augusti MDCLXXXVII. Pro Licentia Summos in Utroque Jure Honores ac Privilegia Doctoralia Obtinendi, Publicae disquisitioni submittit Elias Augustus STRYKIUS, Lentzensis March. Francofurti ad Viadrum, 1687. VD17 12:144247E. 1699-es kiadására vö. VD17 1:006348M

⁸¹ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 256.

⁸² VOLBEHR, Friedrich – WEYL, Richard 1956. 27. [RATJEN, H.] 1859. 38–41. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 256.

⁸³ Stryk professzori állását nem töltötték be, és 1712-ig három *ordinarius* alkotta a kar tanári testületét. Vö. RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 256.

igazgatási pozíció jóval jobb megélhetési lehetőséget kínált,⁸⁴ 1698-ban Hannoverbe költözött, mint braunschweigi fejedelmi tanácsos.⁸⁵ 1719-től titkos igazságügyi tanácsos (*Justizrat*) lett. 1725-től az udvari kancellária igazgatója (*Hofkanzleidirektor*) volt Hannoverben, és ott is halt meg 1733-ban. Betöltötte a hamelni Szent Bonifác templom prépostjának tisztét is. Nem nősült meg.

3.2. A professzor és a jogi író

Azon tény mögött, hogy az *extraordinarius* Stryket a filozófiai fakultásra nevezték ki, de csaknem öt éven át oktatási tevékenységét egyértelműen a jogi karon fejtette ki, egyértelműen azt kell feltételeznünk, hogy az egyetemen ugyan szükség volt még egy jogtanárra a meglévő három mellé, de a jogász *ordinarii* ellenálltak az újonc tanár jogi karba való inkorporálásának. A Stryk által 1690-92 között meghirdetett „kursusok” egyértelműen mutatják, hogy kiegészítő szerepet kapott a többi tanár mellett.⁸⁶

Már 1689/90-ben és 1690/91-ben is *Institutiones*-előadásokat hirdetett, kiemelve, hogy előadásaiban a gyakorlat követelményeire lesz tekintettel, mivel nem csak a *Corpus Juris* többi részeinek párhuzamos figyelembevételét kínálta, hanem azt is hirdette, hogy figyelemmel lesz a bírósági eljárás szabályaira, a hűbérjogra és a kánonjogra is. Ugyanekkor magánfoglalkozásokat is vezetett: egy *collegium ad universum Jus* és egy *Institutiones juris civilis ac publici*, valamint egy Struve *Jurisprudentia Romano-germanica forensis*-ét feldolgozó foglalkozás szerepelt tőle az előadásjegyzékben Wohlmuth kieli tartózkodásának első évében. Ekkoriban Brunemann *Exercitationes Justinianeae* című gyűjteménye alapján *disputatiós* gyakorlatokat is vezetett, melynek során – saját, verbuváló felhangú nyilatkozata szerint – 25 próbavitatókozást bonyolítottak le. Wohlmuth valószínűleg ezen foglalkozások részvevőjeként keltette fel

⁸⁴ Uo. 256.

⁸⁵ DÖHRING, Erich 1965. 31.

⁸⁶ Az alábbiakra vö. a *Catalogus lectionum* vonatkozó bejegyzéseit, valamint RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 262., 265-266. 272. [RATJEN, H.] 1859. 39.

olyannyira a fiatal professzor figyelmét, hogy az 1691. évi egyetlen, az ő elnökletével lefolytatandó nyilvános vita *respondens*ének a soproni ifjút szemelje ki.

Stryk az 1691/92. tanév téli szemeszterében a szerződésekről tartott nyilvános előadást, amelynek meghirdetésekor azt ígérte, hogy nem csak előadni fog, hanem azt is megmutatja, hogyan kell egy szerződést elkészíteni, mire kell ennek során figyelni, és melyik formulák használata ajánlott és melyeké nem. Ez is mutatja, hogy oktatási munkájában hangsúlyosan jelent meg a gyakorlat-közelség.

Az 1690-es nyári szemeszterben (majd 1697-ben, összesen tehát két alkalommal) kánonjogi előadásokat kínált, melynek során az egyházjog protestáns fejedelemségekben hatályos joganyagára koncentrált.⁸⁷

Elias August Stryk viszonylag csekély irodalmi munkásságot fejtett ki,⁸⁸ egyetlen olyan monografikus jellegű munkájáról van tudomásunk, melyet nem kieli jogtanárként lehet a nevéhez kötni.

Mintegy tucatnyi olyan nyomtatott *disputatio* ismert, melynek címlapján Stryk, mint *praeses* van feltüntetve. Ezek közül kettő volt *disputatio inauguralis*, vagyis a fokozatszerzési eljárás része. A többi szinte kivétel nélkül nyilvános vitatkozás alkalmából készült („*publice disquisitione...*, *publice ventilatione...*”). Érdekesség, hogy a *disputatiók* több alkalommal különböző nyomdai változatokban (eltérő címlappal) is megjelentek: az 1691-1693 között készült három *disputatio* (köztük az is, melynek Wohlmuth volt a *respondense*), két-két eltérő nyomdai kivitelben készült. Az egyik példányon a mindenkor hallgató neve mellett feltűnik az „*A & R*” (*Autor et Respondens*) jelölés, a másik változaton viszont nem. A Stryk nevéhez köthető kieli *disputatiók* többségén a hallgató használta

⁸⁷ RODENBERG, Carl – PAULS, Volquart 1955. 267.

⁸⁸ Műveit felsorolja: MOLLER, Johannes: *Cimbria Literata, Sive Scriptorum Ducatus Utriusque Slesvicensis Et Holsatici, Quibus Et Alii Vicini Quidam Accensentur, Historia Literaria Tripartita ...* : Nec Non Indice Necessario, Tomus Secundus. Hauniae, 1744. 874. Munkái közül – Landsberg szerint - a tudományosan legigényesebbnek a *Disquisitio forensis de efficacia renuntiationis fori hodierna ad leg. 29 D. de pactis, contra communem practicum Germanorum et Itolorum opinionem defensa* című 46 oldalas munkácska (Frankfurt an der Oder, 1688) tekinthető. Vö. LANDSBERG, Ernst 1893. 698.

ezt a megjelölést, valószínűleg – legalábbis, ami az „*autor*” kitéltet illeti – nem minden alkalommal jogosan.

A Stryk nevéhez köthető nyomtatványok esetében kivétel nélkül felfedezhető az a formai sajátosság, hogy a szöveg belső egységei, fejezetei előtt a szerző „*summaria*” cím alatt áttekintést ad az egyes tézisekben tárgyalandó kérdésekről. Ez a módszer nem volt egyedülálló a korban másoknál sem, ugyanúgy jellemző volt például a Samuel Stryk – Elias nagybátyja – nevéhez köthető nyomtatott vitatkozások esetében is, de az ilyen következetesség meglehetősen ritka. Stryk kieli jogász kollégái egyáltalán nem alkalmazták vitatkozásaik nyomtatott változatában ezt a módszert.⁸⁹

IV. *Disputatio juridica de matrimonio ex ratione status*

Az alább elemzendő nyomtatvány régebb óta ismert egyes német jogtörténetészek előtt, mivel azonban a munka címlapján nincs feltüntetve, hogy a *respondens* honnan származik, és nevét nem vetették össze a származási helyet feltüntető egyetemi anyakönyvvel, mind ez ideig a munka nem került fel a könyvészeti *hungaricumok*⁹⁰ listájára. Az alábbiakban a vizsgált kérdéskör relevanciájának, valamint a füzetecske tartalmának rövid bemutatása mellett arra a kérdésre is választ keresünk, milyen jogcímen lesz besorolható a jövő *hungaricum*-jegyzékeibe az 1691-ben nyomda alá került szöveg.

1. A téma fontossága

A dolgozat címlapja tanúsága szerint egy történeti, politikai és államjogi szempontból igen érdekes kérdés, a *matrimonium ex ratione status*, vagy másként a *matrimonium illustrium* problémakörének elemzését vállalja. Ezt a tényállást jobb híján (a korabeli német megjelölést követve) állam-

⁸⁹ Stryk a nyomtatványok címlapjain 1693-ig „*JUD & PP*” (*juris utriusque doctor et professor publicus*) jelöléssel jelenik meg, később *juris publici et Novellarum professor publicus ordinarius*-nak titulálja magát.

⁹⁰ Arra, hogy mit tekintünk ebből a szempontból *hungaricum*-nak, vö. LUX Etelka: *hungaricum 2. nyomtatvány/kézirat*. In: KÖSZEGHY Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. IV.* Budapest, balassi Kiadó, 2005.222-224.

házasságként fordíthatjuk magyarra.⁹¹ A fogalom alatt az uralkodó családok tagjai közötti házasságot érthetjük, melyek esetében nemcsak a házasságkötés folyamatába tartozó szokásos események játszódtak le különösen reprezentatív és szakralizált formában, hanem amelyek kapcsán egy sor államjogi, hűbérjogi és nemzetközi jogi problémát is rendezni kellett.⁹²

Az ilyen házasságkötés a koraujkorban a nagypolitika egyik eszköze volt, amelyhez gyakran fontos államjogi problémák kapcsolódhattak. Olyan esemény volt, amely esetenként sorsfordító lehetett az adott állam és lakossága számára.⁹³ Ugyanis a koraujkorban az egyes monarchikus államalakulatok egyik legfontosabb összetartó ereje a fejedelmi dinasztia volt, így nagyon jelentős volt az a kérdés, hogy ki kivel házasodott az uralkodó családtagjai közül, és hogy egy-egy ilyen házasság mit is jelentett politikailag. Az uralkodó család férfi és női leszármazóinak személyes sorsa alá volt rendelve a mindenkori politikai érdekeknek, az államérdeknek. A fiúk a trónutódlás szempontjából, a lányok a külső kapcsolatok ápolása okán jelentettek bizonyos politikai tőkét a fejedelmi családok részére. A vonatkozó elvek nagy részét, az „uralkodó ház” jogi rendjét a szokásokból és korábbi szerződésekből kinövő házi törvények („*Hausgesetze*”) határozták meg, előírva általában az elsőszülött fiú trónutódlását, szabályozva a többi fiúgyermek rangszerinti házasulási kötelezettségét, valamint a lányok családi házassági politikának való alárendeltségét.⁹⁴

⁹¹ További korabeli elnevezések: *matrimonia illustra, matrimonia politica, Staats-Vermählungen, Staats-Mariage, Staats-Ehe*. Vö. ZEDLER, Johann Heinrich: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Bd. 39. Leipzig, Halle, 1744, 707.

⁹² A kapcsolódó irodalomra vö. STOLLEIS, Michael: *Staatsheiraten im Zeitalter der europäischen Monarchien*. In: VÖLGER, Gisela – v. WELCK, Karin (Hrsg.): *Die Braut: Geliebt, vertauscht, geraubt. Zur Rolle der Frau im Kulturvergleich*, 1, Köln, Rautenstrauch-Joest-Museum, 1985. 274-279. STOLLEIS, Michael: *Staatsheirat*. In: *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte* 4, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1990. 1822-1824. STOLLEIS, Michael: *Die Prinzessin als Braut*. In: BOHNERT, Joachim et al. (Hrsg.): *Verfassung, Philosophie, Kirche. Festschrift für Alexander Hollerbach zum 70. Geburtstag*. Berlin, Duncker & Humblot, 2001. 45-57.

⁹³ STOLLEIS, Michael 2001. 47.

⁹⁴ Uo. 48-49.

Az uralkodó családok tagjai közötti házasságkötések formai és tartalmi sajátosságai (melyek jórészt különböztek az alattvalók házasságával kapcsolatos szabályoktól és szokásoktól) elsősorban szokásrendi szabályok, illetve alaposan átgondolt szerződések révén alakultak ki, s jelentős szerepet játszottak a fejedelmi házak uralmának belső stabilizálásában és hatalmi önkifejezése megjelenítésében.⁹⁵ Minden ide kapcsolódó kérdés az uralkodó ház és az állam érdekének volt alárendelve. Az államérdek („*ragion di stato*”) címszava⁹⁶ határozta meg a korabeli házassági politikát is, ugyanakkor a kapcsolatos döntések kockázatossága megkövetelte az előkészítő folyamatok titkosságát, ami az állam-házasságokkal kapcsolatos lépések jelentős részét államtitokká („*arcana imperii*”) tette. Nyilvánossá csak akkor váltak az ilyen törekvések, ha a titkos diplomácia útján⁹⁷ az adott házasságkötés már eldöntetett, az előkérdések tisztázódtak.⁹⁸

Mindezek okán a politikai irodalom korabeli szerzői – legyen szó fejedelmi tükrökről, vagy politikai-elméleti munkákról – a fejedelmi rangúak és lemenők házasságkötését az egyik legjelentősebb állami aktusnak tekintették, amely hosszú előkészítést és jogi körülbástyázást igényelt. Ez a jogi biztosítás általában államközi-, illetve nemzetközi szerződések keretében történhetett meg, amelyekben igencsak részletekbe menően szabályozták az egyes felmerülhető problémákat, kezdve a házasulandók életkorával, a megszerzendő uralkodói, császári vagy pápai felmentésekkel, folytatva a leendő feleség új családján belüli jogi helyzetével, viselendő címeivel, a nászajándék nagyságával, a születendő gyermekek jogi státuszával, egészen az esetlegesen szükséges felekezésváltás, valamint gyermektelenség esetén a válás lehetőségének kérdéséig.⁹⁹

⁹⁵ WEBER, Wolfgang E. J.: Dynatiesicherung und Staatsbildung. Die Entfaltung der frühmodernen Fürstenstaats. In: Uő.: *Der Fürst. Ideen und Wirklichkeiten in der europäischen Geschichte*. Köln, Böhlau, 1998. (Reprint: Köln, Böhlau, 2014.) 123.

⁹⁶ A hatalmas irodalom képviselőjében vö. STOLLEIS, Michael: *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Erster Band 1600-1800*. München, C.H. Beck, 1988. 197-212.

⁹⁷ Az ilyen tárgyalások a legnehezebb diplomáciai feladatok közé tartoztak a korban. Vö. STOLLEIS, Michael 1990. 1823.

⁹⁸ STOLLEIS, Michael 2001. 50-51.

⁹⁹ STOLLEIS, Michael 1990. 1822. STOLLEIS, Michael 2001. 51.

Az említett előkészítő tárgyalások és szerződéskötések során jelentős szerepet játszhattak hűbér-¹⁰⁰ és nemzetközi jogi kérdések, példának okáért, ha a házasság béketárgyalásokat pecsételt meg,¹⁰¹ vagy ha két dinasztia államjogi kapcsolatra lépett az esküvő következményeként.¹⁰²

Az állam-házasság kérdését a 17. században különböző irodalmi műfajok keretében dolgozták fel az érdeklődő szerzők. Az ún. fejedelmi tükrök szükségszerűen foglalkoztak az uralkodó család számára eminensen fontos kérdéssel. A politika-tudományi munkák tárgyát is gyakran képezték ilyen kérdések,¹⁰³ hiszen azon eszközök között, amelyek segítségével egy fejedelem egy államot uralma alá hajthat, jól kormányozhat, illetve annak területét növelheti, a házassági politika mindenképpen jelentős szerepet kaphatott, természetesen a figyelembe veendő érdekek megfelelő tisztázásával.¹⁰⁴

Végül a kérdéskör nem kerülhette el a jogászok érdeklődését sem, hiszen az állam-házassággal kapcsolatos problémák jelentős része csak normatív keretek között volt rendezhető, amely keretet a házi törvények, (közép-európai vonatkozásban) a német birodalmi jog és a nemzetközi jog adta. Anyagi jogi szempontból szükséges volt a kánonjog, valamint az azzal nagyrészt azonos protestáns házassági jog, valamint a mindenkori helyi jogszabályok és a szubszidiárius *ius commune* figyelembevétele is. Döntő volt a jogi megközelítés szempontjából, hogy a „*matrimonia illustra*” vagy „*matrimonia ex ratione status*” szabályai egyértelműen az államjog területére tartoztak, hiszen ezen házasságok bizonyos esetek-

¹⁰⁰ Különösen akkor, ha egy hűbéres hűbérura leányát vette el, vagy ha a hűbérúr házasodott hűbérese lányával. STOLLEIS, Michael 1990. 1823.

¹⁰¹ Ezen kérdéskörrel foglalkozik részletesen: ESPENHORST, Martin: Können Ehen Frieden stiften? Europäische Friedens- und Heiratsverträge der Vormoderne. In: *Frieden erdenken: Vormoderne Perspektiven auf Europa: Ausgewählte Aufsätze 1995–2014*, Baden-Baden, Nomos Verlag, 2015. 186-201.

¹⁰² STOLLEIS, Michael 1990. 1823. STOLLEIS, Michael 2001. 51.

¹⁰³ Példának okáért Besold 1637-ben megjelent munkájában többször említi a kérdést. Vö. BOEHM, Laetitia (Hrsg.): *Christoph Besold: Synopse der Politik*. Frankfurt a.M., Insel Verlag, 2000. 89-90., 270-271. ESPENHORST, Martin 2015. 191.

¹⁰⁴ STOLLEIS, Michael 2001. 54.

ben immanens szerepet kaphattak a kialakulóban lévő területi államok létrejöttében és megszilárdításában.¹⁰⁵

2. A kielii disputatio

2.1. Ki lehet a szerző?

Nem véletlen, hogy a 16-17. században a német jogi karokon a professzorok foglalkoztak a *matrimonia illustra – jurisprudentia heroica* körébe tartozó – témájával és *disputatioban* dolgoztatták fel az ide tartozó kérdéseket.

Ezek közül az egyik legismertebb dolgot az a szakirodalom Elias Augustus Stryk nevéhez köti, mivel a vitairatot az ő elnöklete alatt védte meg Johann Wohlmuth.¹⁰⁶ A nyomtatvány több kiadásban is az utókorra maradt: az eredeti, 1691-ben két változatban is kinyomtatott füzet mellett ismerjük annak 1700-as dátumot viselő replikátumát (ugyanabból a kielii nyomdából),¹⁰⁷ valamint egy-egy 1733-as¹⁰⁸ és 1745-ös¹⁰⁹

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo. 55.

¹⁰⁷ *Disputatio Juridica De Matrimonio Ex Ratione Status / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Augusto STRYKIO ... In Auditorio Maiori, Ad D. XXVII. Maii, MDCC. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes WOHLMUTH, Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. - VD17 3:321191W.* Ezen füzet címlapja sokakat megzavart, mert az évszám mellett a vita napját is megadja – ugyanúgy május 17-ben – mint az 1691-es nyomtatványok. Természetesen kizárt, hogy kilenc évvel utóbb ugyanazon a naptári napon újra vitakoztak volna a tézisek alapján. Valószínűleg egy mechanikus, pusztán az évszámot megváltoztató utánnyomásáról lehet szó. Az ismételt sajtó alá kerülés okát nem ismerjük.

¹⁰⁸ *Disputatio Juridica De Matrimonio Ex Ratione Status. Von Staats-Heyrathen.* In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Aug. STRYKIO, I.U.D. & PP. Et Respondente Dn, Joanne WOHLMUTH Publicae Disquisitioni Submissa. Vitembergae, Typis Ephraimi Gottlob Eichsfeldii, Anno 1733.

¹⁰⁹ *Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status. Von Staats-Heyrathen.* In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Augusto STRYKIO, I.U.D. & PP. Et Respondente Dn, Joanne WOHLMUTH Publicae Disquisitioni Submissa. Vitembergae, 1745, Typis Ephraim Gottlob Eichsfeldi Academiae A Typis.

wittenbergi utánnyomását. Utóbbi kiadások minden bizonnyal a téma iránti korabeli érdeklődést bizonyítják. Valamennyi változat címlapján szerepel a *respondens*, Wohlmuth neve.

A 1691-es füzetecske – mint említettük – két jelentősen eltérő változatban jelent meg Kielben, Joachim Reumann nyomdájában: az egyik változaton, Wohlmuth „*Autor et Respondens*”-ként tűnik fel, s ez a változat meglehetősen takarékosan van nyomtatva, mindössze 32 számozott oldal.¹¹⁰ A másik füzetben a munka latin címe mellett németül is megjelenik a tárgy („*Von Staat-Heyrathen*”), s ezen már nem szerepel a Wohlmuth szerzőségére való utalás, s ez a változat másfélszer terjedelmesebb, összesen 48 számozott lapot tesz ki.¹¹¹ A két változat létét és eltérését talán azzal lehet magyarázni, hogy az utóbb említett nagyobb terjedelmű változat lehetett az, amelyet – a korabeli gyakorlat szerint – állami költségen nyomattak ki, míg a Wohlmuthot szerzőként feltüntető, de ugyanakkor kisebb terjedelmű és ezért talán kisebb költségű füzetet, valószínűleg a hallgató nyomatta ki, saját költségén.

Mint a vonatkozó szakirodalomból kiderül, a munkát eddig egyértelműen Stryk művének tekintették. Anélkül, hogy a korabeli *disputatiók* és *dissertatiók* szerzőségének bonyolult kérdésébe ismételt¹¹² belebocsátkoznánk, ezen általános vélekedés megingatására azonban hozhatunk fel ellenérveket. Természetesen azt nem tekinthetjük bizonyító erejűnek, hogy

¹¹⁰ *Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Augusto STRYKIO J.U.D. & PP. In Auditorio Maiori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes WOHLMUTH, A. & R., Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. - VD17 23:665370Y*

¹¹¹ *Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status, Von Staats-Heyrathen / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Aug. STRYKIO, J.U.D. & PP. In Auditorio Majori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes WOHLMUTH. Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr., 1691. - VD17 12:177869P* (A munkára történő későbbi hivatkozásoknál ezen változat oldalszámaira utalunk majd.)

¹¹² Vö. SZABÓ Béla: Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVIII. században készített disputatióinak (dissertatióinak) elemzéséhez. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica* Tom. VIII. Fasc. 5. 1993. 98-100.

az egyik nyomtatvány-változaton Wohlmuth, mint szerző és válaszoló jelenik meg. Ez – a ma elfogadott módszertani megközelítés szerint – nem igazol semmit, hisz a hallgató szorgalmának bizonyítása okából általános szokás volt az illetén megjelölés még akkor is, ha bizonyosan nem a diák vetette papírra a dolgozat téziseit, hanem készen kapta azokat a *praeses*-től. Wohlmuth és Stryk esetében azonban mindenképpen megfontolandó az a körülmény, hogy bár a munkában ugyan többször használ a szerző egyes szám első személyt, de az „*ego*” egyetlen esetben be is azonosítható. A szerző a nem egyenrangú személyek házasságával kapcsolatos kérdéskörben felhozott példák tárgyalása során egy „szülőföldjéről” származó példát is említ, s ennek körében a kalandos sorsú István herceg, II. Endre magyar király utószülött fia történetét emlegeti fel, aki egy gazdag velencei család lányát (Tomasina Morosinit) vette feleségül, és akinek fia III. Endreként az utolsó Árpád-házi király lett.¹¹³ Természetesen ez az egy szöveghely nem bizonyítja teljességgel Wohlmuth szerzőségét, de mindenképpen azt valószínűsíti, hogy ő maga is részt kapott a szöveg megfogalmazásában.

Továbbá – mint az az alábbi, rövid ismertetésből is kiténik majd – az is nyilvánvaló, hogy ha valaki teljes körű betekintésre vár az állam-házasságok kérdéskörébe a *disputatio* által, annak bizonyos mértékig csalódnia kell, mivel bár bizonyos rendszerezési törekvés mindenképpen megfigyelhető a munkában, a vizsgált szerteágazó kérdések csak részben, közvetve és korlátozottan köthetők az eredendően vizsgálni szándékolt jelenségkörhöz. Ez is inkább vall egy kezdő szerző törekvéseire, mint egy többé-kevésbé tapasztalt szerzőre. Ugyanakkor a munkában hivatkozott jogi és történeti források meglehetősen irodalmi tájékozottságot tükröznek, amelyet Wohlmuth önállóan csak nehezen szerezhetett meg még abban az esetben is, ha feltételezzük, hogy már Lipcsében is jogot hallgatott és már ott is belekóstolt a jogászai munkamódszerekbe.

Az ezen megfontolások révén egyértelműen el nem oszlatható bizonytalanság ellenére a füzet mindenképpen igényt tarthat arra, hogy *hungaricum*ként helyet kapjon a régi irodalmunkat számba vevő jegyzékekben.

¹¹³ „*Mihi patrium recensuisse sufficiat...*” STRYK, Elias Augustus – WOHLMUTH, Johannes 1691. 19.

2.2. A *disputatio* tartalma

A munka rövid bemutatásra térve¹¹⁴ megállapíthatjuk, hogy a szerző meglehetősen rapszodikusán és tág értelemben foglalkozik az államérdék – akkoriban még mindig meglehetősen újak tekinthető – fogalmával, annak változatos jelentéstartalmával együtt, mégpedig teljesen a korabeli protestáns Macchiavelli-kritika által vezérelve.¹¹⁵ Majd – mivel „*matrimonium ... plerumque ex utilitate contrahitur*”¹¹⁶ – az államreazon vezérlő elvét rendkívül szélesen, általános hasznosságként értelmezve, azt a házasság és ezen belül az állam-házasság jelenségkörére adaptálja. Munkamódszere kapcsán megfigyelhető bizonyos rendszertelenség, ugyanis általánosan a házassággal kapcsolatosan felvetett részletkérdések közé vegyíti a tényleges állam-házassággal kapcsolatos problémákat.

Így a munka első fejezetében a házassággal kapcsolatos általános kérdéseket tárgyalva emel ki néhány vonatkozó problémát,¹¹⁷ a másodikban – ismét csak általános kérdések közé fűzve – az állam-házasságok különböző fajtáiról értekezik,¹¹⁸ míg a harmadik fejezetet, legalábbis a szerző szándékai szerint az a gondolat tartja egyben, hogy milyen esetekben nem szabad és nem lehet bizonyos érdekek által meghatározott házasságot kötni.¹¹⁹ Ezekben a fejezetekben az olvasónak igen csak résen

¹¹⁴ Röviden elemzi a munkát STOLLEIS, Michael 2001. 55-56.

¹¹⁵ STRYK, Elias Augustus – WOHLMUTH, Johannes 1691. 4-6.

¹¹⁶ Uo. 13.

¹¹⁷ „*De Matrimonio ex ratione status in genere.*” Esküvői formaságok, házassági életkor, felekezeti különbségek, egyes házassági akadályok és felmentések. Uo. 6-13.

¹¹⁸ „*De Matrimonio ex ratione status in specie.*” A valamilyen érdekből (a szerző szerint „*ex ratione status*”) kötött házasságok jelenségét „*non tantum personas illustres*” között tartja elképzelhetőnek, hanem magán személyek között is. Uo. 15-16. Egymásba nyúlóan foglalkozik általánosságban az eltérő rangú személyek közötti házassággal, valamint a morganatikus házassággal, ami már inkább a fejedelmi családok problémájaként jelentkezhetett. Uo. 16-24. Ugyanígy elrejtve szól a fejedelmi házasságok béketeremtő és -biztosító erejéről is. Uo. 24-25. Azután ismét általános házasságjogi kérdések kerülnek előtérbe, melyek elsősorban a házassági akadályok rendszerét járják körül: házasság kiskorúakkal, gyámolttal, halálraítéllettel. Uo. 25-32.

¹¹⁹ „*De Matrimonio ex Ratione status restricto aut prohibito.*” Ebben a részben a

kell lennie, ha ki akarja deríteni, hogy igazából mely elvek vonatkoznak a „*matrimonia illustra*” körére. Ezt a nehézséget elsősorban a „*Staats-Raison*” meglehetősen parttalan megközelítése okozza. A negyedik fejezetben végül a házasságok bizonyos okokból való megszüntetésének okait és lehetőségeit veszi számba.¹²⁰

A munkában a fejedelmi házasságokkal kapcsolatban szóba kerülő problémák sejtetnek engedik, hogy akkoriban milyen eszközöket alkalmazhatott egy államérből kiinduló politika ahhoz, hogy biztosítsa az adott uralkodó ház fennmaradását. Az egyébként is szokásos titkos szerződések közé voltak sorolhatók a titkos házassági elő-megállapodások, amelyek az adott fejedelmi házak serdületlen tagjaira vonatkoztak. Amennyiben az események túlléptek a szándéknyilatkozatok szintjén és valóban házasságkötésre került sor, akkor felmerülhetett a gyermekházasság,¹²¹ illetve az adott házassági szerződés érvényességének kérdése. Jogi megfontolások tárgya lehetett az, hogy az ilyen házasságok a nyilvánosság kizárásával és egyházi áldás nélkül is megkötethetők-e.¹²² Legalább is erkölcsi aggályokat vethetett fel, ha a házasulandó felek között rendkívül nagy volt a különbség.¹²³ Jogilag semmisnek voltak tekinthetők a közeli rokonok közötti házasságok,¹²⁴ melyek a kánonjogi házassági tilalmak semmibevételével

katolikus egyházi személyek házasságának tilalmáról beszél (uo. 35.), illetve olyan jognyilatkozatokról (szerződés, apai rendelkezés, házi törvények) melyek nem, vagy csak a család egyes férfi tagjainak teszik lehetővé a házasságkötést (uo. 35-37.), vagy a bizonyos személyekkel való házasságkötést tiltják meg, vagy meghatározott személyekkel való házasságkötést írják elő a családtagoknak (uo. 34-38.). A „*matrimonia illustra*” körén kívül itt szó esik a céhszabályzatok házasságot befolyásoló jelentőségéről (uo. 38-39.), és a felsőbbbségtől kieszközölendő házassági engedélyek különböző eseteiről (uo. 39-41.).

¹²⁰ „*De matrimonio ex ratine status dissolutione.*” A válás római jogi szabadságától kiindulva egyebek mellett azt elemezgeti, hogy felbontható-e a házasság, ha a kötés mögött meghúzó ok elenyészik („*cessante ratione*” – uo. 42-43.), vagy a feleség elszegényedik, vagy terméketlennek bizonyul (uo. 43-46.).

¹²¹ Uo. 8-9. és 26-26.

¹²² Uo. 6-8.

¹²³ Uo. 8-9.

¹²⁴ Uo. 10.

kötettek, még akkor is, ha az adott protestáns fejedelem az egyház első tagjaként felmentést adhatott magának vagy családtagjainak ezen tilalmak alól.¹²⁵ Nagy gyakorlati nehézséget jelenthetett, ha a házasulandó felek különböző vallásfelekezethez tartoztak, s nem sikerült a menyasszonyt az áttérés szükségességéről meggyőzni. Ezekben az esetekben kiutat jelenthetett egy olyan szerződés, melyben megállapodtak a felek, hogy a fiúgyermek az apa, míg a leányok az anya vallását követhetik majd.¹²⁶ Gyakran felmerülhetett az esetleges újrarázasodás kérdése is. Fejtörést okozhatott a korabeli jogászoknak és politikusoknak a kettősházasság nyomós okokból való megengedhetősége,¹²⁷ illetve a morgantikus házasság lehetősége,¹²⁸ valamint az ezzel kapcsolatos szükséges császári engedélyek kérdése is. Megfontolás tárgyát képezhették a szimbolikus házasságok és a *procuratores* útján kötött házasságok esetei, utóbbiak például akkor, ha a vőlegény fogságban volt.¹²⁹

Az elemzendő lehetőségekre tekintettel, amelyek az államérbek nevében áttörték a vallás, az erkölcs és a jog által meghatározott házassági szabályokat, tulajdonképpen némileg váratlan – még a munka elején – a kérdés felvetése, hogy a fejedelmi vőlegény az államrezon nyomása alatt a menyasszony kiválasztása során engedhet-e a szerelem szavának?¹³⁰ A szerző állásfoglalása szerint a szerelem ilyen esetekben természetesen csak mellékszereplő lehetett.

*

Néha véletlenül bukkannak felszínre kisebb nagyobb újdonságok. Remélem, életünk kitarthat addig, hogy Stipta István tiszteletére és a magam örömére, öt vagy tizenöt év múlva továbbiakkal szolgálhassak.

¹²⁵ Uo. 11-12.

¹²⁶ Uo. 10.

¹²⁷ Uo. 29-30.

¹²⁸ Uo. 21-24.

¹²⁹ Uo. 31-32.

¹³⁰ Uo. 13.